

I. EDITORIAL

SPRE CEA DE-A PATRA CATEGORIE DE DREPTURI ALE OMULUI, DREPTURILE UMANE PRIVIND INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ? - PENTRU UN PACT INTERNAȚIONAL RELATIV LA NOILE DREPTURI ALE EREI IA -

*Prof. univ. dr. Mircea DUȚU,
Director emerit al Institutului de Cercetări Juridice al Academiei Române,
Președintele Universității Ecologice din București*

Abstract: *The convergence of new technologies – especially post-generative AI, quantum computing, robotics and the digitization of the physical world – towards the creation of large ecosystems, is generating new technological leaps, with profoundly transformative and unpredictable consequences for society and the human condition. The ambivalent impact of these advances on human rights offers unprecedented possibilities to strengthen their protection but also generates new threats to their exercise and even existence. The prospect of generalized AI (AGI) and thus the creation of an artificial alternative to humans raises the question of human control over new technologies, if AI reduces its status to that of an object and does not also pass to that of a subject of law, bearer of a legal personality sui generis, generating their own rights and obligations, as well as that of fundamental restructuring in terms of fundamental rights, by adapting existing ones and recognizing and guaranteeing new ones.*

If, until the emergence of AGI, the impact of AI in the field presupposed, above all, the adequacy of the meanings of human rights, already recognized to the requirements of the new technological realities, together with them and with the creation of a competing entity, the dilemma of a new category of rights arises, those regarding artificial intelligence. Legal regulation is also called upon to ensure responsible, trustworthy AI, permanently and fully under human control and used exclusively for purposes beneficial to society. The affirmation of the human nature and of another, its creation but of an artificial nature, endowed with intellectual and spiritual aptitudes, implies qualitative mutations in the nature itself of fundamental rights, of law in general (the essential concepts of person and thing acquiring new hypostases, of profile and, respectively, information). Among the new rights thus envisaged: the human right to the beneficial use of AI, the primary right to exist of man as a species between species, the principle of the intangibility of human rights, the human right and responsibility to control AI, the right to security from the risks of new technologies, the right and duty to use AI for

the common good. At the level of legal instruments for expressing such developments, it is proposed to develop a fourth pact on the matter, that of digital human rights in the context of artificial intelligence; it would be in addition to the 1966 Civil and Political Rights, and Economic, Social and Cultural Rights, as well as the envisaged pact on environmental human rights. The European legal model for ensuring responsible, trustworthy AI that respects fundamental rights and the environment – established by the AI Regulation of 13 June 2024 and the Council of Europe Framework Convention of 17 May 2024 respectively – with aspirations to be a global benchmark in this field, is based on the (Western) values of human rights, democracy and the rule of law, enshrined by legal regulation.

Keywords: AI law; AI regulation; AI as subject of law; human rights; AI

Este de domeniul evidenței că noile tehnologii, puternic disruptive, în frunte cu aplicațiile inteligenței artificiale (IA) și din perspectiva evoluțiilor lor transformă societatea și, într-un viitor nu prea îndepărtat, chiar condiția umană, afectând profund modul în care trăim, lucrăm și interacționăm. Pe măsură ce ele progresează și impactul asupra drepturilor umane avansează, oferind deopotrivă oportunități și provocări. Sistemele de IA au potențialul de a consolida considerabil protecția drepturilor umane și de a amplifica semnificațiile acestora. În același timp prezintă riscuri serioase, precum cele legate de discriminare, inegalitățile de gen, amenințări pentru procesul democratic, atingeri aduse demnității și autonomiei umane și utilizările abuzive ale IA de către state în scopuri represive, cu violarea dreptului internațional umanitar. În același timp, acesta din urmă reprezintă un cadru juridic indispensabil „baza de care avem nevoie de urgență pentru a inova și exploata potențialul IA. El poate să ajute la a preveni și a atenua o multitudine de riscuri și a evita ca IA generativă să nu devină un vector al violărilor generalizate ale drepturilor omului, atingerilor aduse acestora, discriminării și excluziunii”¹.

Progresul exploziv în domeniul noilor aplicații ale inteligenței artificiale (după evoluții de decenii, timpul de producere al salturilor semnificative se contractă, se produc la ani și chiar luni!) și spectrul tot mai apropiat al apariției unei AGI (artificial general intelligence), capabilă să depășească funcțiile cognitive umane, ceea ce ar conduce la pierderea de către om a controlului asupra propriei existențe și ar însemna în cele din urmă sfârșitul umanității, accentuează mai mult ca oricând și amplifică nevoia de reglementare juridică adecvată și eficientă a activităților aferente. Devine imperativă întrebarea: e pregătită umanitatea, inclusiv din punct de vedere juridico-instituțional, să controleze, ceea ce inovează și dezvoltă în domeniu?² În același timp, dezvoltările reglementare și amploarea transformării

¹ V. Turk, Haut – Commissaire des Nations Unies aux droits de l’homme, *Les droits humains devient être au cœur des technologies de l’IA*, Université de Stanford, Etats-Unis d’Amérique, 14 février 2024.

² La 30 noiembrie 2024 s-a marcat cea de-a doua aniversare a ChatGPT, cu un anunț pe măsură: lansarea noului său model de inteligență artificială Orion, cea de cincea versiune a acesteia, capabilă practic să efectueze toate sarcinile umane. Perspectivele deschise astfel sunt imense grație capacității

previzibile implicate de cea de-a 4-a revoluție industrială presupun crearea și urmarea unor fundamente etico-juridice ferme și consistente, care să nu împiedice inovarea și, totodată, să asigure protecția drepturilor umane, a valorilor societății democratice și să satisfacă exigențele statului de drept. Anticiparea problemelor ce pot apărea în asemenea contexte și a identifica posibile răspunsuri și riposte de ordin juridic – de *lege lata* ori de *lege ferenda* – constituie astfel o preocupare permanentă, raportată în primul rând la imperativul respectării drepturilor omului. Într-o atare viziune înțelegem să consacrăm analiza de față provocărilor, posibilităților de reacție și perspectivelor răspunsului juridic la impactul IA asupra drepturilor umane.

Încheierea *Convenției-cadru* a Consiliului Europei *privind inteligența artificială și drepturile omului, democrația și statul de drept* (17 mai 2024) și adoptarea *Regulamentului* (UE) 1689/2024 din 13 iunie 2024 *de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială* contribuie la configurarea cadrului juridic general, cu vocație universală (occidentală) al conceperii și utilizării noilor tehnologii într-o ecuație a promovării inovării tehnice, cu respectul drepturilor umane și într-o perspectivă mai largă la constituirea și construirea dreptului inteligenței artificiale. Totodată, se fixează bazele unui model juridic european, și în plan mai larg posibil occidental, de guvernanță a utilizării IA în consonanță cu exigențele drepturilor omului și asigurării inovării.

În același timp, devine tot mai evident că, în complexitatea ei, IA se manifestă deopotrivă precum o disciplină și un ansamblu de metode ce permit modelizarea și simularea unui fapt, cu obiectivul de a răspunde la o chestiune, de a rezolva o problemă ori de a înțelege un fenomen. Atribuirea Premiului Nobel pentru fizică și a celui pentru economie 2024 unor cercetători pentru performanță în materia problemelor inteligenței artificiale reprezintă o recunoaștere a deschiderii potențial revoluționare a disciplinei în chiar sensul problematicei pe care o vizează și a imperativului unui control uman adecvat în vederea asigurării unei securități juridice depline. Din acest punct de vedere în plan doctrinal se întrevăd noi și îndrăznețe construcții teoretice, care își așteaptă recunoașterea oficială, consacrarea normativă și aplicarea practică. Printre acestea se remarcă, prin originalitate și posibilele implicații teoretico-practice recunoașterea unei a patra generații (categorii) de

sale de învățare profundă de 100 de ori mai puternice decât GPT 4, se revoluționează modul de a rezolva probleme complexe, de a anticipa nevoile și de a îndepărta limitele învățării, redefinind noi orizonturi în materie. Estimările specialiștilor în privința avansurilor IA devin tot mai îngrijorătoare; există șanse de 50%, potrivit acestora, ca o IAG să fie disponibilă până în 2027: se evaluează, de asemenea, cu 70% probabilitate ca respectivul progres să conducă la consecințe catastrofale pentru umanitate. Odată cu versiunea Orion problema controlului uman asupra noilor tehnologii IA devine crucială. Acest model ultrasofisticat permite o și mai mare autonomizare a mașinii și amplifică tendința de depășire a intențiilor inițiale ale creatorilor săi. A. Hié, *Avec Orion, OpenAI prend le risque d'une perte de contrôle*, „Le Monde”, 9 decembre 2024.

drepturi ale omului, „drepturile de sistem” sau drepturile IA, subsumate imperativului intangibilității drepturilor umane esențiale recunoașterii și garantării dreptului fundamental la control și responsabilitatea umană în folosirea inteligenței artificiale și emergenței unui drept la securitate umană în conceperea, producerea și utilizarea noilor tehnologii ale inteligenței umane și elaborarea spre adoptare, în această perspectivă, a unui pact internațional de expunere sistematică și de recunoaștere juridică, alături de cele două din 1966 – privind drepturile civile și politice și, respectiv, drepturile sociale, economice și culturale –, cel de-al treilea preconizat pentru drepturile umane de mediu – relativ la drepturile umane în era inteligenței artificiale.

1. Preliminarii generale

Aflat în proces complex de cristalizare, în cadrul unei ecuații dinamice și departe de aș fi stabilit și desăvârșit încă inclusiv cadrele generale, *dreptul inteligenței artificiale* vine să completeze și chiar treptat să înlocuiască normele și abordările etice dominante până acum în privința problemei în plan mondial și național. Odată cu afirmarea unor mize sociale și morale majore în dezvoltarea sistemelor de IA, lipsa unui control (efectiv) și de caracter obligatoriu proprie eticii aplicate, marchează insuficiența acestora și relevă imperativul reglementării juridice. Spre o atare evoluție un rol major a revenit și afectării drepturilor fundamentale, care presupune o reacție și măsuri ferme, inclusiv și în primul rând de natură juridico-instituțională. Acest difuz și inconsistent amalgam normativ care marchează situația actuală nu permite a face față amplitudinii riscurilor pe care le generează utilizarea noilor tehnologii, iar nevoia de securitate adecvată și de juridicitate aferentă se impune în acest fel cu necesitate. Principii precum realizarea și valorificarea IA, controlul uman, securitatea, transparența afirmate mai întâi în etică își croiesc drum spre recunoașterea juridică și fondează și prefigurează reperele unui regim general al emergenței dreptului IA. Acesta completează abordarea normativă sectorială și sintetizează, ridicând pe scara afirmării autonome reacțiile și dezvoltările aferente diferitelor ramuri de drept în specificitatea lor. În acest sens, cadrul juridic european cu valoare de model și cu vocație universală instituit în 2024 – prin încheierea, sub auspiciile Consiliului European, la 17 mai 2024, a Convenției-cadru privind inteligența artificială și drepturile omului, democrația și statul de drept (primul instrument juridic internațional în materie) și adoptarea, la 13 iunie, a Regulamentului (UE) nr. 2024/1689 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială (prima lege din lume referitoare la IA) – complementare ideatic și compatibile reglementar, exprimă concepția dominantă (occidentală) a percepției și a încadrării juridice a fenomenului, cu aspirația de a se generaliza și a se universaliza. Astfel, s-a configurat nucleul DIA, acesta, în întregul său, se prefigurează a fi conceput și a se

dezvolta intrinsec în sensul și în scopul protecției indivizilor, societății și, în ultimă instanță, a speciei umane, pe calea păstrării controlului asupra IA și a asigurării permanente a securității sociale față de posibile derivate și efecte nefaste ale evoluțiilor tehnologice asupra civilizației și condiției omului ca individ, colectivitate și specie între specii. Încadrată în ceea ce s-a denumit ca a patra revoluție industrială, cea indusă de noile tehnologii preponderent digitale, în frunte cu IA, ocupă majoritatea spațiilor vieții; spre deosebire de dezvoltările tehnice anterioare, ea nu vizează numai industria și producerea masivă de bunuri și servicii, ci se îndreaptă și spre preocupările cotidiene, petrecerea timpului liber, relațiile interpersonale și zonele cele mai întinse ale existenței, dezumanizându-le sau cel puțin tehnicizându-le sub o formă și într-o măsură nemaiîntâlnite până acum. În plus, dacă dezvoltările tehnologice cele mai îndrăznețe ale noii revoluții științifico-tehnice (rețelele neuronale, stadiile succesive ale IA, calculul cuantic, robotica ori digitalizarea lumii fizice) s-au menținut până acum în cadre mai mult sau mai puțin fixe, în care urmau propriile lor traiectorii, s-a ajuns la nivelul și momentul unificării lor în cadrul unui ecosistem al noilor tehnologii, ceea ce implică și o redefinire a raportului și rezonanțelor cu condiția umană și sistemul drepturilor de protecție a sa. În acest mod IA sfidează deja regulile de până acum ale ingineriei, ale medicinei sau pe cele ale științelor în general, dar și pe cele ale dreptului, ridicând și punând problema ce fel de ordine juridică trebuie să corespundă acestor noi și importante evoluții. Într-o atare situație complexă se impune, deopotrivă, simultan și complementar, ca accentul să se pună atât pe găsirea soluțiilor de protecție a drepturilor recunoscute până la acest moment, cât și pe necesitatea de a consacra noi drepturi, care să permită ocrotirea ființei umane, dar nu într-o realitate analogă, ci în scenarii artificiale. Un răspuns posibil formulat în doctrina latino-americană l-ar putea reprezenta, în acest sens, recunoașterea unei a patra generații de drepturi umane; existența drepturilor omului recunoscute până în prezent și structurate în cele trei generații succesive și apariția și consacrarea noilor drepturi în scenarii digitale și de IA, ar putea reprezenta punctul de diferențiere între ceea ce este și ceea ce se preconizează a fi. Se deschide, în acest mod, un proces de recunoaștere de noi drepturi, în perspective de inteligență artificială ce răspunde nevoii de consacrare a controlului uman asupra IA, ca răspuns la impactul de a menține o supraveghere, o inspecție, o intervenție promptă, rapidă și eficientă asupra noilor tehnologii, de asigurare a utilizării IA spre binele comun și de garantare a securității față de efectele nefaste ale derivelor de aplicare a noilor tehnologii.

2. Fundamentele onusiene: evoluție în timp, o capacitate de adaptare și de răspuns la noile provocări

Adoptată la 10 decembrie 1948 și ajunsă la cea de-a 76-a aniversare, *Declarația universală a drepturilor omului* (DUDO, sau Declarația), ca text fondator al dreptului

internațional în materie, s-a confruntat în permanență cu problema raportării sale la actualitate și a evoluat, în semnificațiile ei, în interdependență cu reacțiile pe care le-au presupus și impus vremurile. Concepută și proclamată imediat după cea de a doua conflagrație mondială cu ororile ei pentru om și civilizația umană, în contextul nașterii noului drept internațional, fondat pe Carta ONU (1945), *Declarația* întemeietoare a Dreptului drepturilor omului răspundea, înainte de toate, preocupărilor timpului său și viza astfel să prevină întoarcerea la regimurile totalitare; aceasta, însă, se afla încă departe de problemele crizei ecologice, izbucnită planetar în 1972 cu dimensiunile sale climatice, cea a biodiversității ori a poluării generalizate și cu atât mai mult de provocările contemporane ale inteligenței artificiale, protecției datelor personale, comercializării corpului ori mecanizării reproducerii umane³.

Cheia păstrării spiritului și a ecuației sale fundamentale rezidă poate în prevederile primului său articol care ne trimite la definiția însăși a ființei umane, la identitatea și singularitatea sa, aducând prin aceasta un reper antropologic definitoriu. Riscurile actuale devin astfel legate de a avea o cunoaștere tehnică și exhaustivă a drepturilor, dar fără a ști cu adevărat la ce om se raportează ele: incertitudinea periculoasă față de tendințele din ultima perioadă (transumaniste în special), care, dimpotrivă, apără înainte de toate o anumită concepție a omului și a condiției sale.

Drepturile umane întruchipează o înțelepciune ancestrală care ne poate orienta în fața provocărilor pe care le generează aplicarea noilor tehnologii, în frunte cu cele ale inteligenței artificiale.

Ele reprezintă, și acesta este, poate, lucrul cel mai important din perspectiva care ne interesează, un cadru normativ, obligatoriu juridic care nu numai că orientează, dar totodată garantează libertatea fiecărei persane, pretutindeni în lume.

Cadrul drepturilor omului constituie baza normativă necesară invocării și exploatării potențialului IA; el poate ajuta la prevenirea și la atenuarea unei multitudini de riscuri și la evitarea faptului ca IA generativă să devină un vector al violărilor generalizate ale drepturilor omului, atingerilor exercitării lor, discriminării și excluderii.

2.1. Moștenirea fondatoare

O analiză din perspectiva răspunsurilor, prin forța lucrurilor preponderent de ordin tehnic, așteptate la problemele ridicate de utilizarea noilor tehnologii ne relevă, înainte de toate, dificultăți legate mai ales de generalitatea prevederilor Declarației din 1948 și specificitatea dezvoltărilor sale din primele decenii de evoluție istorică. Textul fondator se remarcă astfel prin a fi scurt, adunat, cu un

³ Pentru perspectiva istorică a problemei, a se vedea: O. de Frouville, J. Tavernier (dir.), *La déclaration universelle des droits de l'homme 70 ans après: les fondements des droits de l'homme au défi des nouvelles technologies*, Editions A. Pedone, Paris, 2019.

conținut reflectat în principii foarte evazive, care așteptau spre precizare și exprimare juridică o convenție privind drepturile omului (pe care istoria avea să o scindeze în două Pacte, încheiate 18 ani mai târziu, în 1966). Totuși, rămânând la o atare abordare aferentă spectrului soclului fondator al dreptului internațional al drepturilor omului și al conceperii lui ca un tot indivizibil, putem desprinde cel puțin trei repere comune, definitorii pentru cadrul general de interes.

Este vorba, mai întâi, de prefigurarea unui anumit raport între om și lucruri, DUDO fiind primul instrument internațional care a prevăzut omul ca purtător al unei „demnități” înainte chiar de a fi titular de drepturi (fundamentale). E important a se distinge cele două perspective. Demnitatea desemnează starea fundamentală a titularului său; în sens etimologic latin, *dignitas* e sinonim onorabilității, ea identifică pe cel pe care îl caracterizează ca fiind un subiect de stimă și de considerație. Drepturile subiective nu sunt, în cele din urmă, decât expresia, pe un plan mai dinamic, a opozabilității juridice, cel mai adesea contencioasă. Așadar, Declarația stabilește clar: contrar lucrurilor însuflețite și neînsuflețite omul e dotat cu rațiune și conștiință. Din această cauză, el e capabil în special de discernământ, de a discerne, a identifica un scop și de a selecționa în funcție de aceasta mijloacele cele mai adecvate destinate a-l urmări; prin conștiința sa el își exercită inteligența spre o introspecție *ad intra* (adică asupra sine-înseși) și o participare *ad extra* cu lumea în care se inserează. Din acest fapt, și oricare ar fi definiția desprinsă în spatele acestor termeni, se impune a admite că *Declarația* ne oferă criteriile ce autorizează o separare a genurilor între om și natură, indiferent cea însuflețită și neînsuflețită, din moment ce demnitatea umană înseamnă a avea o aptitudine intelectuală și spirituală care se ridică deasupra lucrurilor. În această perspectivă se cuvin privite și riscurile induse de utilizarea tehnologiilor ce vizează ca scop „augmentarea” omului. Ori că este vorba de transfer de inteligență umană la mașină ori de sprijin al mașinii la inteligență, suntem în fața dezumanizării omului.

Urmează apoi *un anumit raport al omului cu sine însuși*, în condițiile în care referirea *Declarației* la rațiune și conștiință reprezintă în concepția documentului elementul cel mai caracteristic al omului. Este semnul unei demnități incomparabile cu cea a oricărei alte ființe însuflețite ori un *sont à mêmes de recevoir aux-aussi*. Dar enunțul deosebit de sintetic al articolului 1 ne-ar conduce aproape la o viziune intelectualistă a omului, care nu mai este acel *animal rationale* aristotelician, substanța născută din uniunea necesară între materie (corp) și formă (natura rezonabilă). El e spirit pur, ca reieșit dintr-o demnitate abstractă, fără a ține cont de o oarecare materie în care vine să se încarneze. Totuși, omul din DUDO este rațiune (art. 1), dar repede apoi, la momentul descrierii în detaliu a drepturilor sale, el este și corp, unul care nu trebuie considerat în mod abstract și teoretic, ci precum unul viu și aceasta nu numai pentru că e unul însuflețit și ca atare, îi revine dreptul la viață, de a nu suferi tratamente inumane și degradante și nici deținere arbitrară, ci întrucât corpul său e viu pentru că, în afară de faptul că individualizează în mod real ființa umană, el intră

în relație de uniune constantă cu spiritul. Rațiunea e încarnată într-un corp conceput pentru a o primi și ea e văzută la rândul ei spre a trăi în acest corp. Dacă primele articole ale documentului fondator privesc corpul într-o logică esențialmente protectoare (integritatea corpului e protejată față de altul), ele nu sugerează la niciun moment că persoana ar avea o oarecare „libertate” ori oarecare „drepturi” asupra lui.

Urmând *Declarația* din 1948 și contra oricărei tentații de a căuta un drept de „autodeterminare”, libertatea (alta decât cea fizică) nu intervine decât foarte târziu, odată cu art. 18 care dispune că „orice persoană are dreptul la libertatea gândirii”. Libertatea e una a spiritului, pentru că omul realizează cu precizie natura sa de a fi rațional și nu pentru a face din aceasta un instrument de a se depăși pe sine însuși și în special propria sa corporalitate.

O atare relectură a DUDO este critică, dacă nu contrară tendințelor recente de a îndepărta omul de corpul său devenit obstacol în calea dorințelor lui, precum ne arată tehnica ectogenezei. De acum înainte, mașina compensează nu numai defectele ori alterările corpului, ci și limitele sale culturale. Și atunci când o anumită știință prost condusă nu îndepărtează omul de corpul său, ea îi propune unul infailibil, precum cel indus de organisme modificate genetic (OMG)! Nu e în cele din urmă decât o altă manifestare a acestei respingeri a respectivului corp care jenează într-atâta omul modern. Așadar, corpul a pierdut caracterul său de dat fundamental al persoanei, transformându-se într-un „lucru” exterior omului, susceptibil de apropierea cu același titlu precum obiectele și asupra căruia poate să se exercite – în funcție de opțiunile persoanei – drepturi subiective.

În fine, în al treia rând, e de observat un *anume raport între om și societate*. Modul în care *Declarația* din 1948 consideră omul în raporturile sale cu colectivitatea operează un important reviriment în raport cu concepția în materie de până atunci. Contractualismul *Declarației* franceze a drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789, de exemplu, impunea, așa cum o arată chiar titlul său, o distincție axiologică între „om” și „cetățean”, unul fiind condiția obligatorie a fiecărui individ (orice individ e om), celălalt o condiție facultativă (orice om nu e în mod obligatoriu cetățean). Tot așa, unul trimite la ideea potrivit căreia oamenii s-ar naște liberi și ar fi purtători de „drepturi naturale și imprescriptibile”, altul la principiul conform căruia statul, format de o „asociație politică” a oamenilor deveniți cetățeni, ar avea ca scop „conservarea” acestor drepturi, printre care, în mod evident, proprietatea. Individul de la 1789 era scufundat într-un mediu social care îi era ostil și de care trebuia să se protejeze, și aceasta nu prin propriile sale forțe, fiind incapabil pentru asta și pentru care motiv a părăsit starea de natură, ci prin cele ale statului, acesta din urmă nefiind gândit decât în această perspectivă conservatoare. Astfel, cetățeanul nu ar avea față de stat și de comunitate decât drepturi. Așadar, în acest context istoric primar în materie, conform contractului social numai statul suporta sarcina îndatoririlor, logică pe care o vom regăsi ulterior, de exemplu, în Convenția europeană a drepturilor omului din 1950. Avertizați de atare critici, redactorii *Declarației universale* au

evitat asemenea resorturi contractualiste, deși și-au asumat cele două versiuni ale persoanei, respectiv una intimă (corpul, spiritul), și o alta socială (comunicare, grupe sociale etc.). Dar s-a înțeles să nu se mai opună omul natural și omul social: cele două aspecte sunt în mod necesar gândite ca alternative. Dimpotrivă, prevederile art. 29 (1) ne arată un individ plonjat în comunitatea națională, în care nu este niciun loc de dizolvare și niciunul redus la apărarea propriilor drepturi și interese: comunitatea „în care numai libera și deplina dezvoltare a personalității sale e posibilă” e, din contră, locul necesar al dezvoltării plenare a persoanei. Această funcțiune de ordin social întărește exigența față de acesta: puterea suverană a statului, expresia acestei ordini e responsabilitate, ea este întoarsă spre dezvoltarea persoanei, contra oricărei deformări care ar viza fie a da prioritate unui subiectivism radical, distrugător de îndatorire socială sub pretextul libertății și al drepturilor, fie a acorda invers primatul unui obiectivism social care nu ar avea în vedere decât omul-colectiv. În acest context, căutarea unui echilibru între personalitatea și prezența persoanei într-o sferă socială dată e mai dificilă, care ridică, se știe, chestiunea contururilor precise ale acestei „libertăți” impenetrabile. În fața Comisiei ONU privind violarea drepturilor omului și mai ales a Adunării Generale problema va reveni, adesea, de a ști dacă oamenii se nasc, sunt ori trebuie să fie liberi și egali în demnitate și în drepturi și ceea ce înseamnă în mod real o atare libertate. În cele din urmă s-a impus ideea că art. 1, văzut în ansamblu cu art. 29 (1), ne arată un om menit prin natura sa să întrețină legături cu alții, compuse din drepturi și îndatoriri.

Depășind cadrul exclusiv al drepturilor subiective, DUDO aduce astfel un element prețios pentru epoca noastră, abandonând viziunea în care numai statul are poziție de debitor în ecuația drepturilor fundamentale. Obligat a nu privi decât drepturile subiective și a neglija câmpul obligațiilor individuale, s-a eșuat în a identifica alți „responsabili” decât statul. Și chestiunea tehnologică relevă mai degrabă limitele unei scheme atât de reductoare. Din moment ce un individ (persoană fizică ori juridică/morală) concepe tehnologii intrusive ori utilizează tehnici într-un scop care compromite demnitatea umană, sistemul balansează. Și cu atât mai dificil va fi să se stabilească un regim de responsabilitate a întreprinderilor de exemplu, cum ar fi un proiect de convenție privind răspunderea firmelor, care ar fi mai ales relativ la obligația statului de a face să se respecte drepturile omului în sfera întreprinderilor.

Declarația universală de acum peste 76 de ani reclamă, dimpotrivă, o responsabilitate individuală în materie de drepturi ale omului. Aceasta nu se naște dintr-o „îndatorire de a respecta”, una oglindă a drepturilor și care nu ar avea un veritabil conținut. Ea se ivește astfel din chiar obligații mai fundamentale, după modelul art. 13 al anteproiectului inițial al Secretariatului în termenii căruia „e o îndatorire către societate de a prezenta informații și știri cu loialitate și imparțialitate”.

2.2. Evoluții și precizări de etapă

Globalizarea a avut printre consecințele sale și o mercantilizare fără precedent a valorilor până atunci prezentate ca non mărfuri, fiind protejate prin extracomercialitatea lor. Mondializarea schimburilor a fost însoțită de eliminarea aproape totală a piedicilor din circulația mărfurilor. În acest context de evoluții lista elementelor aferente „persoanei umane juridice” (concept inventat în vederea „menținerii unității persoanei umane și a evitării ca aceasta să fie privată de atributele juridice indispensabile demnității sale”)⁴ devenite mărfuri nu a încetat să se amplifice: imaginea omului, viața sa privată prin intermediul datelor personale, genomul uman, celulele corpului uman, sângele, organele sale circulă pe piață și sunt noi mărfuri afirmate ca atare.

În noua filosofie de percepere a drepturilor umane, existența persoanei aparține unei interiorități care conduce la îmbogățirea constantă și se exteriorizează în multiple moduri. Aceste bogății circulă între subiect și lume prin vectorul schimburilor necomerciale, care au fost integrate mai mult sau mai puțin. Un subiect poate în mod cert să-și exploateze imaginea sa, opera, mediul în care a crescut sau trăiește în prezent ori să lase pe piață datele pe care le livrează lumii virtuale. Dar niciunul din aceste lucruri nu poate fi pe deplin înțeles, transmis, evaluat, în special prin intermediul unui preț. Dreptul are ca misiune prezervarea prin mijloacele sale – chiar dacă acestea par ca sărace față de mizele și interesele contrarii –, care își găsesc unitatea lor în „persoana umană juridică”. Ea nu ar fi, în această perspectivă, o prezență pentru sine, ci una în lume, o prezență la altul. În scopul de a se realiza i se conferă libertatea de a intra în relație, veritabilă sursă de a fi. Într-un atare spațiu, dreptul – inclusiv cel internațional – pierde câteva din reperele sale. Cu toate acestea, el rămâne, totuși, crucial atâta timp cât asigură, grație experienței sale asupra ființei umane, o linie de salvagardare. Este vorba de a garanta un spațiu în cadru căruia nu răspunde fenomenului personal și radierii sale; acesta din urmă, întemeiat pe dorința de a accede și de a conștientiza, fără a poseda, fără a consuma. În acest sens se vorbește de emergența unei normativități interne, regionale și mai ales internaționale apte să exprime persoana umană în centrul unui univers juridic mondializat și axat în principal în jurul valorilor mercantile. Dreptul ar putea ca atare să dezvolte o gândire specifică asupra persoanei orientate spre un *devoir être* al cărei element esențial e relația cu lumea și cu altul. În această perspectivă, normele ar putea să se fondeze pe interioritatea ființei umane, într-un plan de egalitate ontologică. Important e acum să se protejeze persoana față de riscurile de apropiere a manifestărilor sale diverse (elemente ale corpului, datele personale, creația etc.) și de distrugere a cadrului său de expresie (mediul, în primul rând). Dar spre a evita ca această protecție să sfârșească prin a pierde orice sens față de imperativele

⁴ I. Moine-Dupuis, *Essai sur les fondements d'un droit international de la personne humaine juridique*, Editions LexisNexis, Paris, 2014.

dominante (în particular legate de globalizarea economică), e necesar un efort teoretic de justificare, merit să explicitizeze ceea ce a devenit astfel în realitate persoana umană și dreptul, precum celelalte științe, poate acționa în vederea unei redescoperiri a aspirațiilor profunde ale ființei umane, pentru a-i răspunde din ce în ce mai bine.

2.3. Noile provocări

Printre evoluțiile cunoscute de societatea umană în ultimele decenii, progresele cunoașterii în materie științifică și de dezvoltare tehnologică, cu precădere în cadrul așa-zisei celei de a 4-a revoluții tehnico-științifice, constituie o nouă și fundamentală provocare pentru viziunea, conținutul și exercitarea (aplicarea) drepturilor umane proclamate post-1948 și permanent îmbogățite în devenirea societății umane și a lanțului său de valori comune, esențiale. Dacă unele chestiuni apărute în acest context pot fi abordate și rezolvate prin o transpunere adaptată de soluții deja dobândite în privința protecției drepturilor omului la noile problematici, numeroase dezvoltări în materie de progrese științifico-tehnologice nu au putut să fie anticipate de redactorii Declarației, nu au avut cum să fie sesizate și asimilate treptat, din cauza impunerii lor bruște și radicale în ultimii ani (ca, de exemplu, mutația ChatGPT afirmată în noiembrie 2023) și ridică astfel probleme inedite care reclamă soluții noi, inovatoare și transformatoare teoretico-practice.

Mai întâi una fundamentală, legată de perceperea locului și de afirmarea rolului ființei umane în universul existențial, perceptibil juridic. Perspectiva celor trei vexațiuni aferentă tezei afirmată de Sigmund Freud în 1919, în sensul că Știința ar fi aplicat succesiv Umanității trei umilințe teribile în cursul istoriei sale, pare a fi completată cu o a patra, cea a „inventării” alternativei inteligenței artificiale, care ar prevesti chiar sfârșitul omului. Prima, cea cronologică, a fost opera lui N. Copernicus; demonstrând heliocentrismul, astronomul polonez pune în discuție doctrina unei Terre și deci a umanității în centrul universului. Cea de-a doua, de natură biologică, avea să vină din partea și pe calea teoriei evoluției; potrivit lui Ch. Darwin, specia umană nu mai e separată de restul regnului animal, iar *homo sapiens* are specii apropiate. În fine, cea de a treia vexație era cea psihologică și se considera că ar fi aplicat și lovitura de grație; dezvoltările lui Freud asupra inconștientului negând independența și deplina suveranitate a conștiinței umane, privează omul de un atribut fundamental, considerat ca dobândit după Sfântul Augustin... liberul arbitru! Omul ca ființă centrală, unică și liberă ieșea învins dintr-o bătălie provocată și întreținută prin propria-i acțiune de cercetare a științei și promovare a tehnicii.

La un secol de la ultima dezamăgire existențială majoră iată că, acum, prin revoluția inteligenței artificiale în ritm accelerat și după etapa ChatGPT se prefigurează tot mai amenințător cea de-a patra vexațiune, chiar cu titlu de negare definitivă și alternativă de înlocuire deplină. De acum înainte mașina nu se mai limitează la a mai acoperi lipsurile noastre, ea inovează, inventează, creează. O atare accelerare a

ofensivei noilor tehnologii ridică probleme majore. Prima, de ordin economic, privește înlocuirea omului de către robot pe piața muncii; cea de a doua, e natură societală, și e chemată să redefinească noțiunea de adevăr la ora *deepfake* de masă; în fine, cea de-a treia e filosofică și se referă la însăși natura omului, la momentul în care activitățile sale sunt preluate de calculator. În acest fel diferențele între om și mașină tind a se șterge treptat, umanul confundându-se tot mai mult cu creația sa științifico-tehnică, cu mașina humanoidă, în cursa afirmării și impunerii alternativei sale artificiale. În orice caz și cel puțin pentru acest moment conferind mașinilor capacitatea de a imita procesele creative, riscăm să diluăm singularitatea și autenticitatea umană. Păstrarea și apărarea, inclusiv prind drept, a primatului și chiar a existenței creației spiritului uman devin o prioritate.

Din această perspectivă, prima miză a unui demers de această natură o reprezintă răspunsul la întrebarea: care sunt schimbările aduse de noile tehnologii care nu au putut fi anticipate de redactorii *Declarației* universale din 1948 și dezvoltările sale, reprezentate în principal de cele două pakte din 1966 privind drepturile civile și politice și, respectiv, cele economice, sociale și culturale?

El se impune a fi circumscris în formularea sa la două aspecte complementare și chiar interdependente; pe de o parte, care sunt consecințele (pozitive ori negative) ale dezvoltării noilor tehnologii asupra drepturilor omului afirmate pe soclul proclamat în urmă cu 76 de ani, iar, pe de alta, dacă aceste evoluții (dezvoltări) pe care le-au provocat au determinat ori ar trebui să conducă la consacrarea de noi drepturi ale omului ce ar putea fi adăugate catalogului drepturilor umane existente. Răspunsul previzibil e unul afirmativ și acesta impune, în vederea unui demers de analiză prospectivă absolut necesar, sublinierea nivelului de evoluție normativă atins în materie, disponibilitățile de asimilare a provocărilor IA în materie și forma de exprimare a progresului juridic aferent. Într-adevăr, dacă natura (condiția) umană a fost și rămâne fundamentul deopotrivă al constituirii, afirmării și universalității drepturilor fundamentale în viziunea tradițională a conceptului și practicilor aferente, evoluțiile a însuși datului său inerent nu pot rămâne indiferente nici în planul acestei instituții juridice reprezentative. Din această perspectivă, dacă separarea de genuri între om și natură (ca o diferențiere de grad de organizare și nu de calitate intrinsecă!) a generat structurarea în cadrul unei noi „generații”, a drepturilor de mediu, acum suntem în fața unui salt major, prin trecerea la alternativa „inteligenței artificiale generalizate”, o ruptură existențial-civilizațională complexă și radicală. Fundamentului inițial natura umană îi asociază un altul, alternativ, de imitație, dar cu o altă condiție care își revendică, deocamdată implicit, efecte juridice adecvate. O perspectivă optimistă, reprezentată de o IA responsabilă, de încredere, aflată permanent sub control uman și utilizată exclusiv benefic și în scopuri pașnice vizează o dezvoltare a noii categorii de drepturi umane în contextul utilizării IA. Și acesta în condițiile în care, precum orice construcție intelectuală, și conceptul de natură umană nu are nimic imuabil și permite, pe de o parte, dezvoltarea progresivă

a noilor tehnologii și, deopotrivă, pe de altă parte, o anumită valabilitate în timp și spațiu a conținutului său în raport inclusiv cu avansurile științifico-tehnice. Cu adevăări corespunzătoare în planul unor repere conceptuale esențiale precum demnitatea umană și egalitatea persoanelor. Numai că IAG aduce, în acest cadru, o provocare crucială: și ea va fi dotată cu aptitudine intelectuală și spirituală, va dobândi conștiință de sine și a altuia și se va ridica astfel deasupra lucrurilor! O vom putea trata atunci, cel puțin din punct de vedere juridic, ca un „lucru”, o unealtă fie ele și cu statut special, plasate sub strict și deplin control umane pe calea reglementării adecvate? Și dacă îi vom acorda personalitate juridică, va fi una urmărind, mai degrabă, o existență controlată și subordonată? Dar până când vom dispune de atare disponibilități și vom încadra afirmarea spre autonomie deplină și pretenția de egalitate cu umanul și chiar de supremație asupra sa? Într-un alt ritm al istoriei asemenea dileme țineau de literatura SF ca gen literar; în condițiile de azi și mai ales cele de uman ele țin de doctrina juridică avansată.

2.4. *Dezvoltarea dimensiunilor normative.* Văzută ca un catalog al drepturilor umane indivizibile și inalienabile Declarația semnată la 10 decembrie 1948, la Paris, era concepută și ca un ghid politic cu vocație universală spre folosința tuturor națiunilor și a generațiilor prezente și viitoare în domeniu. Deși fără caracter obligatoriu, ea are o posteritate normativă excepțională; în acest sens, nu numai că a inspirat toate convențiile internaționale privind protecția drepturilor umane care au fost adoptate ulterior, dar și un anumit număr de constituții naționale, în special în noile state apărute pe harta lumii după 1945, sau cele care au accesat democrația post-1989 generând un amplu proces de constituționalizare în materie. În același timp s-a creat și un sistem instituțional adecvat. Declinându-le de-a lungul deceniilor ce au urmat, prin intermediul rezoluțiilor adoptate de Adunarea Generală ori ratificările internaționale a convențiilor obligatorii, ONU a lărgit progresiv soclul lor juridic constituindu-se un veritabil sistem internațional menit să garanteze exercitarea și respectarea de către statele semnatare a DUDO și a convențiilor pertinente ce i-au succedat. În scopul dezvoltării acestei protecții universale au apărut apoi în mod succesiv sisteme de protecție a drepturilor umane specifice la nivel regional dotate cu mecanisme proprii și, în special jurisdicționale, care garantează posibilitatea recurgerii la diverse jurisdicții în caz de violări presupuse ori dovedite ale drepturilor umane recunoscute și consacrate ca atare. În 1966, după douăzeci de ani de discuții și negocieri, ONU a adoptat, în final, două instrumente juridice relevante în materie, *Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice* (PIDCP) și *Pactul internațional relativ la drepturile economice, sociale și culturale* (PIDESC) și cele două protocoale adiționale. Acestea din urmă instaurau Comitetul Drepturilor Omului (1966), un mecanism de protecție propriu numai PIDCP și un altul care cerea abolirea pedepsei cu moartea (1989). Ansamblul format din DUDO și cele patru

instrumente desăvârșeau compunerea a ceea ce s-a denumit de atunci înainte Carta internațională a drepturilor omului (International Bill of Human Rights). Dacă PIDCP cere statelor să se abțină de a impiața asupra libertăților individuale ale cetățenilor lor, PIDESC, la rândul-i, obligă părțile semnatare a *subvenir* nevoilor indivizilor care le compun, un obiectiv mult mai dificil de evaluat și de a-l face să fie îndeplinit. Protocoalele adiționale au rămas ca atare instrumente facultative și nu au fost ratificate, prin aceasta, de toate țările semnatare ale Pactelor. În 1991 Comisia ONU privind violarea drepturilor omului a stabilit mecanisme de anchetă în țările membre. Doi ani mai târziu, în 1993, Programul de acțiune, zis „de la Viena”, definit de conferința mondială a drepturilor omului desfășurată sub egida ONU, a fost semnat de 71 state din cele 193 membre ale Națiunilor Unite. Documentul reafirmă centralitatea principiilor enunțate în DUDO și precizează că „Toate drepturile omului sunt universale, indivizibile, interdependente și intim legate între ele. Comunitatea internațională trebuie să le trateze în lume în mod egal și echitabil, în același fel și cu aceeași importanță”. Atunci când trebuie luată în calcul importanța particularităților naționale și regionale și de diverse origini istorice, culturale și religioase, este de datoria statelor, independent de sistemele lor politice, economice și culturale să promoveze și să protejeze toate drepturile omului și libertățile fundamentale. Programul de la Viena acordă un mare rol democrației și dezvoltării economice și sociale, considerate ca făcând parte integrantă din aceste drepturi. Declarația adoptată cu această ocazie a creat o nouă agenție specializată, Înaltul Comisariat pentru Drepturile Omului, cu sediul la Geneva, destinat să centralizeze toate activitățile relative la drepturile omului desfășurate în cadrul ONU și asumă funcția de secretariat pentru Consiliul Drepturilor Omului. S-a cerut tuturor statelor semnatare să stabilească instituții independente și pluraliste destinate să garanteze respectarea drepturilor umane la nivel național, potrivit principiilor de la Paris enunțate în 1993.

În acest cadru general și sub impulsul evoluțiilor societale au fost dezbătute, consacrate și garantate noi drepturi umane, de mediu, la dezvoltare, la pace ș.a., s-au instituit și alte dispozitive interne și internaționale de supraveghere a respectării lor și s-au angajat chiar noi demersuri de codificare a lor, inclusiv sub forma de noi pacte, care să fie adăugate sistemului onusian din 1966.

Odată cu revoluția IA și a constituirii noului ecosistem științifico-tehnic al tehnologiilor avansate care impun și o definire a raportului cu și afirmarea implicațiilor față de drepturile umane, apar și se dezvoltă și inedite dimensiuni juridice. Mai întâi declinări ale drepturilor fundamentale preexistente urmate de amplificări creatoare ale semnificațiilor lor mergând până la saltul spre alte îndrituiri proprii stadiului dimensiunii „artificiale” a condiției umane și a provocărilor sale în materie. Reformulări, inovații și noutăți juridico-instituționale ale unei guvernante care își așteaptă conceptualizarea teoretică și exprimarea normativă.

3. Poate deveni „Inteligența Artificială” (IA) un nou subiect de drept?

Răspunsul juridic la provocările aplicațiilor inteligenței artificiale, inclusiv a celor aferente drepturilor fundamentale, are în centrul său evaluarea, precizarea și consacrarea statutului acesteia prin prisma categoriei conceptual-operaționale fundamentale a personalității juridice. Și aceasta cu atât mai mult cu cât sintagma de „inteligență artificială” trimite, prin forța lucrurilor, la ecuația desemnării genului proxim și evidențierii diferenței specifice la persoana umană și esența sa identitară – inteligență, voință și înțelegere. Mai întâi se cuvine precizat, cu titlu preliminar, că ființa umană (persoana) a fost, este și rămâne întâiul, singurul și unicul subiect de drept originar, în accepțiunea autentică a termenului (conceptului); celelalte construcții (ficțiuni) juridice: persoana morală ori subiectele de drept „naturale” nu sunt și rămân decât subiecte derivate, recunoscute formal și aplicate practic.

În concepția sa de până acum, forțată de-a lungul mileniilor trecute de la „inventarea” sa de către romani, dreptul s-a construit pe baza existenței și a acțiunii unei *persoane fizice*; însuși el, omul, a fost cel care a imaginat și creat categorii dogmatice spre a putea formula un sistem normativ prin care să reglementeze comportamentul între ființele umane. Pentru început, relațiile juridice puteau fi stabilite între două persoane, punându-se accentul pe voința și capacitatea lor de discernământ.

Cu timpul societățile au evoluat și a fost necesar să se creeze noi categorii juridice cu scopul de a se actualiza și de a se regla comportamentele ce aveau loc în afara normei. În esență, e vorba de afirmarea contribuției specifice a dreptului la rezolvarea noilor și marilor provocări ale dezvoltării socio-umane. Asemenea evoluții nu sunt indiferente ci, dimpotrivă, se află în raporturi directe și comportă rezonanțe evidente cu apariția și afirmarea treptată a instituției moderne fundamentale a drepturilor omului și a diferitelor lor categorii de exprimare concretă. Astfel, amplificarea și intensificarea traficului comercial, conjugate cu nevoia de capitaluri mai mari, cu patrimoniul diverse ale proprietarilor lor au condus la crearea persoanei (-lor) juridice, cărora li s-a acordat independență față de indivizii care le compuneau. Totuși, noua clasă de persoane nu putea ignora faptul că, chiar dacă patrimoniul particular al acționarilor nu făcea parte din cel al societății, acțiunile care mergeau înainte, în cadrul ei, erau consecința expresiilor conduitelor umane. Adică, se prezenta o ficțiune în care se avea în vedere că cine lua determinarea/hotărârea era persoana juridică, când adevărul era că tot indivizii o făceau în ultimă instanță prin intermediul organelor de deliberare care conduc întreprinderea.

În același context se înscrie și procesul de recunoaștere a personalității juridice naturii sau unor componente ale sale, în sensul de a le transforma și în subiect de drept, adică „ființe” distincte, recunoscute ca atare, titular de drepturi și obligații și îndreptățite astfel a revendica și discuta conținutul lor față de terți, inclusiv apărarea și valorificarea semnificațiilor lor în instanță. În privința drepturilor avute în vedere

e vorba mai ales de unele prin excelență procedurale, precum accesul la informațiile pertinente, consultarea în general și participarea la decizie și accesul la justiție în materie de mediu, în condițiile în care structurile de reprezentare, gestionare și exercitare a drepturilor și obligațiilor astfel conferite sunt constituite din persoane (fizice și juridice) și funcționează conform voinței colective a acestora spre a satisface nevoi juridice generate de angajarea contribuției dreptului la rezolvarea unor probleme majore și de raportare a omului la provocări cruciale pentru condiția sa, precum revoluția ecologică sau cea a inteligenței artificiale (noilor tehnologii). Este vorba deci, pe fond, de o reacție de apărare (protecție), de adaptare și de reziliență a umanului (socialului) care se exprimă în planul dreptului prin crearea unor ficțiuni juridice menite să se manifeste drept mijloace complementare pe calea instituirii unor drepturi specifice și mecanisme adecvate de garantare a exercitării lor. În cazul de față problema atribuirii unei personalități juridice roboților și într-un sens mai larg inteligențelor artificiale generează altele în cascadă: dacă acestea sunt considerate ca persoane juridice cine ar fi în mod concret responsabil de actele lor? Cum s-ar garanta securitatea și integritatea lor? În ce mod s-ar gera conflictele între drepturile roboților și cele ale ființelor umane? Inteligența artificială ar putea beneficia de drepturi de autor și invențiile care ar putea, într-o zi, a cădea în domeniul public, în condițiile în care noțiunea de moarte ar apărea ca dificil de aplicat în această privință? Ar putea asemenea entități să se prezinte în fața jurisdicțiilor umane și acestea din urmă ar putea să le garanteze egalitatea de arme și un proces echitabil? Apare astfel ca cel puțin straniu a reflecta la recunoașterea personalității juridice roboților, în măsura în care ei nu sunt nici umani, nici persoane morale (juridice) ca administrației. Conferirea unei personalități juridice și, în consecință, de drepturi (și obligații) unei entități dotate cu inteligență artificială, precum un robot (de bucătărie, de exemplu) nu este imposibilă, cel puțin din punct de vedere teoretic. Desigur, cu titlu prealabil, dar foarte important, se ridică întrebarea de a ști cui ar servi mai întâi un „drept al roboților”⁵: ar fi vorba de a proteja omul de mașină, ori pe aceasta de uman? Unii specialiști ai domeniului consideră că a proteja pe unul, înseamnă în cele din urmă a ocroti pe altul, entitatea artificială nefiind decât o extensie a umanului⁶. Alții, alertând asupra riscurilor de derive tehnopolitice, pledează pentru recunoașterea, prin lege, de „principii robotice de protecție a omului contra riscurilor de instrumentalizare a tehnologiilor”⁷. În orice caz, crearea unui sistem de protecție a mașinii inteligente – s-a imaginat, de exemplu, o regulă de a proteja împotriva distrugerii sale fără motiv anunțându-se o listă de cazuri în care demantelarea unui robot ar fi posibilă ori invers, interzisă – nu ar însemna totuși a se atribui o veritabilă personalitate juridică și acordarea de drepturi.

⁵ A. Bensoussan, J. Bensoussan, *Droit des robots*, Editions Larcier, Bruxelles, 2015, p. 61.

⁶ X. Bioy, *Vers un statut juridique des androïdes?*, „Journal international de bioéthique” no. 4/2013, pp. 85-95.

⁷ N. Nevejans, *Comment protéger l'homme face aux robots?*, în „Archives de philosophie du droit”, t. 59, 2017, pp. 131-163.

Soluțiile par mai degrabă a se afla într-o zonă de mijloc, totul fiind și aici o chestiune de echilibru. Desigur, statutul de „lucru” așa cum e el reglementat de codul civil nu e în mod cert satisfăcător, cel puțin pe plan moral și filosofic; s-ar putea ajunge la reproducerea unui „sistem sclavagist”, așa încât atunci când inteligența artificială va deveni conștientă de situație să-l denunțe și să culpabilizeze umanul în această privință? Ce facem cu părerile (opiniile) persoanelor care afirmă că resimt prietenia și chiar dragostea pentru un robot? Invers, a asimila robotul cu umanul nu ar fi mai satisfăcător, ce se întâmplă (quid) cu primatul persoanei umane? Dincolo de orice considerații există un consens asupra faptului că umanul trebuie să păstreze controlul. S-ar impune, prin urmare, să se găsească situația între cele două ipoteze și să fie tradusă în termeni juridici.

Dacă admitem că recunoașterea unei personalități juridice speciale entităților de IA autonome nu e indispensabilă pentru a proteja crearea lor și a satisface o ordine morală repudiind viziunea perfect utilitaristă a inteligenței artificiale, nici de dorit într-o perspectivă „robotică”, atunci statutul de „bun special” ar putea să fie preferabil⁸. Și aceasta chiar dacă într-un atare caz trebuie să se admită că ameliorarea constantă a inteligenței artificiale și emergența posibilă a unei conștiințe care să întărească „umanizarea” robotului va continua să ridice întrebări și să alimenteze dezbaterile. Asupra acestei problematici au fost întreprinse numeroase demersuri de reflecție în diferite țări și în diverse contexte. Așa, de exemplu, un vast studiu publicat în 2020 de comitetul ad-hoc privind inteligența artificială (CAHAI) al Consiliului Europei a demonstrat că instrumentele juridice internaționale existente nu erau în ansamblu adaptate evoluției generale a inteligenței artificiale, întrucât au fost adoptate înainte de emergența sa ori că nu tratează decât anumite aspecte ale chestiunii. La rândul său, UE aflată și aici în avangarda preocupărilor pertinente, cu votarea, la 1 februarie 2017, a unei rezoluții de către Parlamentul European privind recomandările Comisiei privind regulile de drept civil asupra roboticii, care ridică problema unei personalități juridice a IA autonome. În același timp la 13 iunie 2024 avea să fie adoptat Regulamentul (UE) 2024/1689 de stabilire de reguli armonizate privind IA. Încă din starea sa de proiect actul legislativ unional-european a comportat critici în privința limitelor prezentate. De pildă, el autorizează utilizarea inteligenței artificiale în scopuri represive în numeroase cazuri, precum lupta contra terorismului și a infracțiunilor grave și nici eficiența și legitimitatea utilizării tehnologiilor de IA nu sunt discutate⁹. Altfel spus, se deschide astfel o breșă, care nu se va închide în niciun caz ci, dimpotrivă, are toate șansele să se amplifice: cea a autorizării de principiu a celei mai mari părți din sistemele de IA, inclusiv a celor

⁸ M. Potus, *Brèves réflexions sur le statut juridique des robots humanoïdes*, în J. Grangeon et M. Françoise (dir.), „Les Robots. Regards disciplinaires en sciences juridiques, sociales et humaines”, Aix-en-Provence, Presses universitaires d'Aix-Marseille, 2020, pp. 19-31.

⁹ C. Castet-Renard, *Quelle politique européenne de l'intelligence artificielle?*, RTD Eur., 2021. 297.

mai „periculoase”, cel puțin în materie de terorism și crime grave. Textul reglementării demonstrează totuși existența unei politici europene a IA caracterizată prin căutarea unui „ecosistem de încredere” pentru umani.

Într-o perspectivă simplificatoare, dar semnificativă, dacă primei declinări juridice a îndrituirilor inerente ființelor umane la afirmarea creatoare, reprezentată de drepturile civile și politice, i-a corespuns subiectul de drept originar persoana (umană), celei de-a doua, aferentă drepturilor economice, sociale și culturale, i-a emers „persoana morală” (juridică), iar drepturilor de „solidaritate” ca „specie între specii”, în frunte cu drepturile umane la mediu, li s-a atașat personalitatea juridică a entităților naturale, acum pare a fi venit rândul recunoașterii și garantării unei noi categorii, cea de-a 4-a a drepturilor fundamentale, care reclamă, la rândul-i, o nouă formulă de manifestare a personalității juridice, cea „electronică”.

În sinteză, întotdeauna a fost și există o persoană(e) umană(e) care, ținând seama de discernământul său, lua/ia hotărârea asupra a ceea ce e de făcut.

În acest sens își păstrează pe deplin semnificațiile fondatoare „dreptul fiecărui om de a i se recunoaște pretutindeni personalitatea juridică” (art. 6 din Declarația universală a drepturilor omului din 1948; art. 16 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice din 1966).

Ce se poate observa și concluziona din această perspectivă, având în vedere nivelul de dezvoltare și capacitățile manifestate de IA și, în consecință, considera în privința personalității civile?

În general, dreptul e întotdeauna, ca reacție, în întârziere și va fi așa tot timpul în raport cu dezvoltările științifico-tehnice. De aceea el trebuie să traseze marile linii, direcții întemeindu-se pe principii etice și filosofice comune și să fie suficient de adaptabil spre a fi utilizat, interpretat, modelat în funcție de evoluțiile tehnologice. Așadar, într-o primă perspectivă, pe termen scurt nu s-ar pune problema atribuirii unei personalități juridice robotului – ideea dreptului european fiind aceea de a „temporiza orice proiect de reformă globală privind subiectul responsabilității juridice față de consecințele încă incerte ale IA autonome”¹⁰, ci mai degrabă de a reglementa utilizările existente și de a anticipa, de la stadiu de concepție a IA, posibilele derivate.

În același timp, după toate analizele și conform proiecțiilor foarte probabile, ne îndreptăm în ritm rapid spre un viitor (ipotetic) în care roboții și inteligențele artificiale sunt pe cale a deveni elemente curențe ale vieții cotidiene, până într-acolo încât să fie utilizate spre a-și asuma sarcini domestice, educative, medicale și profesionale. În acest context chestiunea de a ști dacă aplicațiile IA trebuie să se bucure de drepturi proprii și deci de personalitate juridică, într-un anumit sens compatibilă cu cea a umanilor, se ridică cu acuitate și necesită un răspuns tot mai

¹⁰ B. Delmas-Linel, *Intelligence artificielle autonome: qui sera le responsable? Sujet tabou ou non sujet ?* în: D. Rahmouni-Syed Gaffar (dir.), „Le Défis du numérique. Penser et pratiquer la transition numérique”, Editions Bruylant, Bruxelles, 2019, p. 23.

tranșant. Interesul de a beneficia de un atare statut ține în mod evident de capacitatea de a exercita anumite competențe – a sesiza o instanță, a contesta nerespectarea drepturilor fundamentale de către o altă entitate, a vota, a beneficia de anumite drepturi etc.

4. Noile tehnologii și mutațiile aferente drepturilor umane

Ofensiva digitalului, precum și apariția și răspândirea noilor tehnologii aferente IA determină un impact major asupra situației practice și a instituției juridice, noțiunii și semnificațiilor drepturilor și libertăților fundamentale și a dreptului lor. Dacă până acum umanitatea a fost gândită în comparație (ca gen proxim spre a desprinde diferențe specifice) cu animalitatea sa și în plan mai îndepărtat cu mediul natural, de această dată se impune ca ea să fie definită, inclusiv din punct de vedere juridic, în opoziție cu o creație „artificială” a ei, respectiv „mașinitatea”. În acest context, sub imperiul noilor realități individul, mai precis o parte din atributele sale, inclusiv creierul, purtătorul singularității lui intrinseci, sunt tot mai mult standardizate și manipulate, mercantilizate, robotizate și discriminate; gesturile și gândurile lui sunt înregistrate, reproduse și chiar impuse pe calea protezelor tehnologice. Într-o asemenea perspectivă, treptat se ajunge ca umanul să-și modifice/completeze statutul; el e nu numai un subiect, ci din ce în ce mai mult și un obiect (inclusiv în plan juridic). Această transformare de stare se reflectă în mod specific și la nivelul drepturilor sale fundamentale. Ea poate face ca, în cele din urmă, pe lângă cele indispensabile condiției umane, structurate istoric în cele trei categorii (generații) tradiționale (civile și politice, economico-sociale și culturale și cele de solidaritate), să se adauge astfel o a patra, *drepturile omului digital*, în contextul inteligenței artificiale care promovează libertatea și suveranitatea individuală în scopul de a nu deveni „auto-oameni”, și, în cele din urmă, apără umanitatea noastră comună față de amenințările post-umanității și transumanității. În plan concret, este vorba, mai întâi, de o nevoie de particularizare și de un efect de consolidare a drepturilor umane ca un ansamblu de drepturi și libertăți și de mecanisme juridico-instituționale ce le asigură respectarea și, respectiv, un sistem de reguli de drept aplicabile persoanei umane, activităților sale și relațiilor cu alții. Sub diferite forme și mai ales în planul principiilor se vorbește de „drepturile omului digital” cu vocația de a servi ca „busolă etică permițând fiecăruia să-și urmeze drumul în deplină cunoștință de cauză în universul digital și a orienta IA spre finalități morale și dezirabile din punct de vedere social”¹¹. Ele sunt drepturile fundamentale propriu-zise care pot privi și „omul digital”, consacrate și garantate constituțional, care presupun eventual adaptări, altele sunt cele prevăzute și aflate la stadiul de principiu în regimurile legale speciale aferente materiei (dreptul la identitatea digitală, la anonimare ori la uitare),

¹¹ B. Barraud, *Humanisme et intelligence artificielle. Théorie des droits de l'homme numérique*, Editions L'Harmattan, Paris, 2022, p. 547.

iar altele pur și simplu vor trebui să fie inventate. La acest stadiu putem vorbi de drepturile omului digital situat în condițiile afirmării inteligenței artificiale.

O eventuală *Declarație a dreptului omului digital* ar putea prelungi semnificațiile anumitor drepturi existente, precum dreptul de proprietate a datelor ori libertatea de expresie *on-line*, și ar adăuga altele noi „ca borne și limite menite să încadreze viitoarele dezvoltări ale informațiilor și în special ale IA”, cu caracter neutru (față de tehnică) și destinate să prezerve și chiar să consolideze „umanitatea oamenilor”, fiind vorba de a defini „drepturile esențiale ale acestei umanități a oamenilor”¹². De principiu, o atare perspectivă ar presupune a considera ca regulă că s-ar impune a fi binevenite toate IA și aplicațiilor lor, care servesc omul și respinse toate cele cu efect contrar condiției acestuia și drepturilor sale inalienabile. Așa, de exemplu, în documentele unional-europene de profil o IA „responsabilă și demnă de încredere” ar fi una care, înainte de toate, ar viza și ar asigura bunăstarea utilizatorilor și binele comun fără însă ca în privința celor două sintagme să existe definiții clare, oficializate, cu caracter obligatoriu și care să se preteze la concretizare¹³. Sporirea numărului de „petiții de principii” cu un atare obiect, cuprinse în documente cu valoare declaratorie, conținuturi generale și valențe etice (linii directoare, cărți albe-verzi, declarații, recomandări etc.) reflectă un proces dinamic, aflat în căutarea unei sedimentări reglementare, în condițiile unor mize uriașe ale acesteia.

Într-o nouă etapă, mai mult previzibilă decât fezabilă, noile tehnologii, în frunte cu cele aferente IA, materializează predicțiile și alimentează speranțele curentelor de gândire transumaniste care promovează utilizarea științelor și tehnologiilor în vederea ameliorării speciei umane, crescând performanțele fizice și mentale ale omului și deschid noi perspective atingerii scopului ultim al post-umanismului, stadiu în care oamenii vor fi depășiți de mașini. Așadar, omul și drepturile sale esențiale s-ar afla în tranzit între două destinații: umanitatea spre post-umanitate sau non-umanitate. Umanul augmentat, versiunea modernizată, chiar sistematizată a omului-mașină, este cel care a suportat o modificare tehnologică a corpului său care constă în îmbunătățirea capacităților fizice, psihice și/ori intelectuale în scopul depășirii limitelor sale naturale și biologice. În acest context evolutiv, Declarațiile

¹² B. Barraud, *idem*, p. 557.

¹³ Deocamdată demersul se păstrează în plan etic, enunțându-se mari principii („o petiție de...”)
care ar putea guverna „drepturile omului digital”:

- respectarea drepturilor fundamentale, a valorilor societale și a principiilor etice (fără restrângerea autonomiei umane);

- acordarea unei atenții particulare persoanelor vulnerabile (copii, persoane cu handicap, minorități, consumatori ș.a.);

- păstrarea ideii că IA poate avea incidente negative, dintre care unele pot fi imprevizibile și de a adopta măsuri adecvate pentru atenuarea riscurilor;

- asigurarea unui control uman pentru a evita ca un sistem al IA să nu pună în pericol autonomia umană ori să nu provoace alte efecte nefaste.

transumaniste invocă „dreptul moral al celui care dorește să se servească de tehnologie spre a-și spori capacitățile fizice, mentale ori reproductive și de a fi mai mult stăpân pe propria sa viață” (varianta 2012), în timp ce juriștii, prin interpretarea textelor de *lege lata*, evocă decantarea „dreptului fundamental al omului de a se augmenta și interesul public al transumanismului și al controlului său de către politică”. Ca fundamente și argumente de text se au în vedere prevederile art. 8 din Convenția europeană privind drepturile omului („orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și familiale”), precum și jurisprudența CEDO referitoare la dreptul la autonomie și la dezvoltarea umană, iar în plan intern, de exemplu în Franța, dispozițiile art. 4 al Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului („libertatea constă în a face tot ceea ce nu vatămă altuia”) sau cele din Codul civil (vizând dreptul la respectarea corpului său). Reificarea corpului nu e privită cu entuziasm de către juriști, chiar dacă dreptul de a-și modifica într-un anumit fel corpul, ori dreptul la integritate fizică al omului augmentat e garantat, ori dreptul la egalitate de tratament între omul natural și cel augmentat e prezent¹⁴.

Convergența noilor tehnologii, având ca rezultată nașterea unui ecosistem de sinteză, având ca pivot noile stadii ale IA (în frunte cu cel mai amenințător al inteligenței artificiale generalizate) poate genera mutația fundamentală spre fațeta „inteligenței artificiale” a speciei umane și scindarea condiției ontologice a acesteia în două niveluri de organizare, nu întotdeauna într-o coexistență pașnică și complementară. Trecerea de la „automatizarea aproximativă” la cea totală, echivalentă cu substituirea de către robot a activității umane propriu-zise, rămâne previzibilă, indiferent de ritmul mai lent sau mai alert al unor atare evoluții.

Soluția de evitare a „răului existențial absolut” constă mai ales în conceperea și promovarea unei IA de alt gen, tehnic posibilă și socialmente de dorit, și trece și prin implicarea și reacțiile adecvate ale instituției juridice a drepturilor fundamentale. Adică forjarea și utilizarea unei IA benefice umanității, exclusiv în scopuri pașnice, concepută și constituită numai pentru asigurarea progresului social și pe deplin compatibilă și favorabilă drepturilor umane. Pentru asigurarea unei asemenea paradigme promițătoare și exclusiv benefice o contribuție semnificativă poate veni de la afirmarea unei noi categorii de drepturi umane, și anume „cele în legătură cu inteligența artificială”, având în centrul său două axe definitorii: asigurarea consecventă a controlului uman asupra oricărei forme de progres științifico-tehnologic și a destinației și utilizărilor exclusiv benefice uman și societal ale aplicațiilor. Pentru aceasta se impune și un progres juridic corespunzător.

¹⁴ M. Deguerge, *L'humain augmente et le transhumanisme générateur d'inégalités?*, în M. Deguerge, M. Torre-Schaub (dir.), *„Environnement et santé. Progrès scientifiques et inégalités sociales”*, Éditions de la Sorbonne, Paris, 2020, pp. 163-180.

5. Ce fel de abordare? Necesarul echilibru între riscuri și drepturi

Reglementările adoptate și previzionate în domeniu privilegiază ecuația unui echilibru din perspectiva unui obiectiv de proporționalitate între două abordări fundamentale, cea bazată pe riscuri și, respectiv, cea întemeiată pe drepturi. Urmând ideea unor „process values” (a lui R. Summers) privind posibilitatea existenței a două dimensiuni ale aceleiași proceduri legale („un rol de instrument pentru atingerea unui obiectiv, precum cel al manifestării adevărului într-un proces, și unul de preservare a valorilor umane legate de existența însăși a legii”) și printr-o extrapolare a sa în privința controlului uman al tratamentului algoritmic, se ajunge la concluzia că aceasta relevă, la rândul-i, două aspecte distincte, dar care trebuie și pot să coexiste¹⁵. Primul, funcțional, se manifestă prin simpla „detecție a erorilor algoritmice”; secundul se întemeiază pe respectul drepturilor. Acesta din urmă ar permite în special: a) o participare efectivă și egalitară a persoanei la procesul de decizie, presupunând astfel un acces la informațiile pertinente și o oportunitate pentru ea de a-și prezenta argumentele sale; b) existența unui decident uman, în scopul de a garanta legitimitatea procedurii, de a respecta demnitatea persoanei afectate prin decizie, precum și raționalitatea, implicând o deliberare clară, imparțială și o motivare logică a deciziei. O atare dublă dimensiune a reglementării (legii) se regăsește în spiritul modern al abordării pe bază de riscuri¹⁶. Abordarea *prin drepturi* se distinge prin refuzul oricărei forme de compromis privind protecția libertăților individuale, plasând demnitatea și autonomia umane deasupra oricărui calcul de eficiență economică. Acest cadru insistă pe inviolabilitatea individului, refuzându-se reducerea drepturilor fundamentale la variabile într-o ecuație de risc-beneficii. O atare perspectivă își găsește fundamentele în drepturile umane recunoscute deopotrivă la nivel național și internațional și care acționează ca un levier pentru sistemele juridice în vederea reglementării provocărilor radicale ridicate de noile tehnologii. Respectivale îndrituiri sunt considerate ca extensii naturale ale demnității umane, dincolo de formalitățile protecției juridice și insistând asupra unei justiții constituționale menite să le garanteze respectarea necesară în materia impactului utilizărilor IA asupra condiției umane și a drepturilor fundamentale, mai ales în perspectiva apariției IA generale, cu implicațiile aferente. Valabilă într-o dimensiune esențialmente etică ea coexistă până la completarea cu o abordare bazată pe riscuri, apărută ca una economică utilizată în securizarea activităților periculoase și care a evoluat până la a integra în câmpul său din ce în ce mai vast riscurile și atingerile aduse drepturilor, până la a asimila prevenirea vis-a-vis de drepturile fundamentale. Ea presupune astăzi punerea în echilibru a drepturilor

¹⁵ R.S. Summers, *Evaluating and Improving Legal Processes – A Plea for 'Process Values'*, 60 Cornell L. Rev. 1 1974, p. 69 și urm.

¹⁶ W. Maxwell, *Le Contrôle Humain Des Systèmes Algorithmiques – Un Regard Critique Sur L'exigence d'un Humain Dans le Boucle*, thèse, Droit, Université Paris I Panthéon-Sorbonne, 2022.

fundamentale și a obiectivelor de interes public, în scopul de a se identifica soluții tehnice și de reglementare proporționate. Această perspectivă se regăsește în prezent în ansamblul reglementărilor europene în domeniul digitalului. Și aceasta în condițiile în care obiectivul respectivelor texte legislative constă în a reglementa produse ori servicii susceptibile de a prezenta riscuri atât în plan economic, cât și în cel al integrității fizice și al demnității indivizilor vizați. Desigur, se naște și se afirmă o dezbatere în privința echilibrului de găsit, atât din punct de vedere teoretic, cât și practic. Se pune în acest sens problema de a ști dacă e posibil de conciliat o abordare funcțională și utilitaristă cu garanția totală a respectării drepturilor fundamentale ale cărei implicații apar ca foarte vaste și variabile în funcție de situații. Și aceasta cu o acceptare generală a faptului că respectul drepturilor fundamentale reprezintă o valoare esențială, nenegociabilă, care nu se poate întemeia pe o logică a riscurilor și beneficiilor. Regulamentul IA 1689/2024 caută să meargă destul de departe în această privință, optând să formalizeze metode spre a se ajunge la acest echilibru, preconizând a delega această responsabilitate întreprinderilor vizate sub supravegherea unei autorități specializate ori a judecătorului.

6. Cadrul juridic european și internațional general – premisă a unor evoluții pertinente

Până la dezvoltarea unor reglementări sistematice și adecvate ale conexiunilor dintre drepturile omului și noile tehnologii, inclusiv cele ale IA, tema devine tot mai prezentă în declarațiile, propunerile de reglementare și diversele cadre juridice adoptate în acest context. Apariția și manifestarea provocărilor celei de-a patra revoluții industriale în debaterile drepturilor umane implică cel puțin patru probleme: noua etică aferentă, insuficiența discursului pertinent, prioritatea eticii și absența unei abordări a drepturilor omului¹⁷. Ele se constituie în preocupări teoretice proprii, dar converg spre a exprima imperativul unei reglementări complexe, interdependente și multidimensionale. Încadrarea juridică a inteligenței artificiale cunoaște „valuri” de preocupări de reglementare provocate mai ales de noile progrese anunțate și manifestate pe piața noilor tehnologii emergente. La nivel internațional se multiplică și se intensifică procesele multipartite vizând stabilirea de definiții comune, angajante, de calificări juridice, de reguli susceptibile, de mai bune practici, linii directoare, precum și de diverse cadre de regulare tehnică și etică. Sunt vizate atât IA în mod transversal, cât și în utilizările sale specifice (vehicule autonome, recunoașterea facială, robotică, mașini, cybersecuritate, muncă, sănătate, luarea de decizii publice etc.) și se naște o coordonare de către o varietate de organizații internaționale, în special OCDE, UNESCO și UIT. Au fost vizate, cu

¹⁷ R. de Asis Roig, *De nuevo sobre Inteligencia Artificial y derechos humanos*, în revista „Derechos y libertades” nr. 51, junio 2024, p. 37.

precădere în acest ultim context, două noțiuni: cea de inteligență artificială și, respectiv, cea de sistem de inteligență artificială (SIA). Fără a fi identice, ele se dovedesc a fi apropiate: IA desemnează într-un anumit fel codul care, plecând de la datele de intrare, va produce un rezultat; la rândul său, SIA designează în general instrumentul (unealta) căruia îi va fi integrată inteligența artificială. La nivel mondial, Adunarea Generală a ONU a adoptat la 11 martie 2024 o rezoluție (A/78/L.49) denumită „Sesizarea posibilităților oferite de sistemele de inteligență artificială sigure, securizate și demne de încredere pentru dezvoltarea durabilă”. Adoptată cu unanimitate, aceasta are meritul de a plasa problematica încadrării IA în contextul dreptului internațional și al drepturilor omului¹⁸. Ca atare, textul său cheamă statele membre și părțile interesate la „a înceta să se servească de sistemele de inteligență artificială care sunt imposibil de utilizat în respectul dreptului internațional al drepturilor umane ori care prezintă riscuri excesive pentru exercitarea drepturilor umane, în particular pentru persoanele aflate în stare de vulnerabilitate și reafirmă că drepturile de care persoanele se bucură *off line* trebuie, de asemenea, să fie protejate on-line, de-a lungul întregului ciclu de viață al sistemelor de inteligență artificială”. Rezoluția nu constituie decât un element pentru numeroasele inițiative dezvoltate în sfera onusiană în vederea stabilirii de reguli comune aplicabile noilor tehnologii. Comitetul consultativ la nivel înalt (High Level Advisory Board) privind IA, constituit de Secretarul general al ONU la 26 octombrie 2023, a redactat, în decembrie același an, un raport intermediar intitulat *Governing AI for Humanity*, menit să propună un model de „guvernanță internațională a IA”, a identificat cinci principii (respectiv caracterul inclusiv al guvernanței în materie, luarea în calcul a interesului public, guvernanța datelor, luarea în calcul a mizelor de universalitate, înscrierea în dreptul internațional, în special Carta ONU, drepturile omului și obiectivele dezvoltării durabile) și șapte funcții instituționale (evaluarea traiectoriei urmate de tehnicile de IA, promovarea interoperabilității măsurilor reglementare, armonizarea normelor și standardelor de gestiune a riscurilor, facilitatea utilizării IA, promovarea unei cooperări internaționale, supravegherea riscurilor și stabilirea de procedee de gestiune a mizelor și dezvoltarea de mecanisme de conformitate și de responsabilitate fondate pe norme juridice obligatorii. Pactul digital global din septembrie 2024 a definitivat și completat un atare cadru general¹⁹. ONU va trebui să-și coordoneze inițiativele sale cu cele desfășurate la nivel regional și care se dovedesc mai consistente și mai avansate în context european, respectiv în cadrul Consiliului European și în cel al Uniunii Europene.

¹⁸ A se vedea M. Duțu, *Inteligența artificială (IA): spre o reglementare de drept internațional*, disponibil pe site-ul juridice.essentials.ro, 27 martie 2024.

¹⁹ M. Duțu, *Urgența încheierii unui tratat internațional privind utilizarea inteligenței artificiale în domeniul militar*, juridice.essentials.ro, 30 octombrie 2024; *idem*, *Pactul digital global (Global Digital Compact)*, Observatorul Dreptului Inteligenței artificiale (ODIA) – octombrie 2024.

Potrivit considerentelor adoptării sale, Convenția-cadru din 17 mai 2024 se dorește a reprezenta „un cadru juridic aplicabil la nivel mondial”, care să enunțe „principii generale comune”, să guverneze activitățile desfășurate în cadrul ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială, să păstreze în mod eficient valorile comune și să exploateze în mod propice inovarea responsabilă. Sunt vizate a fi astfel evitate atingerile ce pot fi aduse „demnității umane și autonomiei personale, drepturilor omului, democrației și statului de drept”. El e conceput precum un tratat-cadru ce poate fi completat „prin alte instrumente juridice destinate să trateze chestiuni specifice” legate de obiectul său de reglementare. În virtutea caracterului său de tratat internațional cu vocație dincolo de membrii Consiliului Europei (conform art. 30 al Convenției, fiind deschisă semnării și statelor membre ce au participat la elaborarea ei), Convenția-cadru privind IA stipulează un ansamblu de principii și de obligații vizând a garanta că activitățile aferente ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială să fie pe deplin compatibile cu drepturile omului, democrația și statul de drept și e destinată să constituie o normă în toate societățile în care ființa umană e în centru, indiferent de situația lor geografică²⁰.

Documentul se înscrie mai întâi și formal „spațiului juridic comun” stabilit în cadrul Consiliului Europei și întemeiat pe Convenția europeană a drepturilor omului, jurisprudența acesteia, respectiv aplicarea a circa 25.000 de hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) și se adaugă celor peste 200 de tratate internaționale încheiate sub același auspicii, în marea lor majoritate consacrate problematicilor drepturilor umane.

Prin vocația sa mai generală însă și puternica iradiere globală pe care o implică ea constituie, într-un anumit fel, primul tratat mondial privind IA și drepturile omului și e pe deplin compatibilă cu dreptul UE în general, și cu legislația unional-europeană privind IA în particular, care reprezintă primul regulament global vizând inteligența artificială din lume și are pretenția de a reprezenta un model pentru alte contexte naționale și regionale și potențialul unui „efect de antrenament” în privința altor posibile reglementări pertinente. Documentul promovează prin referire la „valori împărtășite” la drepturile omului, democrație și statul de drept o viziune occidentală, ceea ce poate naște reticențe din partea altor

²⁰ Adoptată de Comitetul Miniștrilor Consiliului Europei, la 17 mai 2024, Convenția e rezultatul unei largi colaborări internaționale. Textul a fost elaborat de un organism interguvernamental compus din reprezentanții celor 46 de state membre ale Consiliului Europei și ai Uniunii Europene și 11 state non membre (respectiv: Argentina, Australia, Canada, Costa Rica, SUA, Israel, Japonia, Mexic, Peru, Vatican și Uruguay). Negocierile au beneficiat, de asemenea, de expertiza reprezentanților sectorului privat, societății civile și mediului universitar, invitați să intervină în calitate de observatori. Deschisă spre semnare la 5 septembrie 2024 la Vilnius (Lituania), cu ocazia Conferinței (informale) a miniștrilor de justiție ai Consiliului Europei, ea a primit acceptarea primelor țări: Andora, Georgia, Islanda, Norvegia, Republica Moldova, San Marino, Marea Britanie, Israel și SUA, precum și cea a Uniunii Europene. Intrarea în vigoare e prevăzută la trei luni după ratificarea sa de 5 semnatori, dintre care cel puțin trei state membre ale Consiliului Europei.

zone geopolitice și înscrierea sa în ecuația confruntărilor de opțiuni pertinente. În acest fel se favorizează persistența și în privința abordării provocărilor inteligenței artificiale a unei geopolitici a drepturilor omului fondată pe diviziunea între viziunea occidentului și cea a restului lumii cu o sensibilă amprentă regională²¹. Cadrul juridic general astfel stabilit vine să răspundă „vidului reglementar” generat de avansul rapid al inovațiilor tehnologice și să completeze normele internaționale existente relative la drepturile umane, democrație și statul de drept. Se adoptă o abordare fondată pe riscuri pentru a asigura că sistemele de IA sunt dezvoltate, utilizate și demantelate cu respectarea valorilor esențiale ale societății²². În același timp, se propun măsuri pentru a atenua riscurile asociate sistemelor de IA încurajându-se totodată inovarea responsabilă; promovându-se principii fundamentale precum transparența și supravegherea, fiabilitatea și responsabilitatea, urmărindu-se a garanta o utilizare a IA care protejează demnitatea umană și autonomia individului, viața privată și protecția datelor personale, egalitatea și nediscriminarea. Obiectivul e acela de a crea un cadru peren și neutru, capabil a se adapta la evoluțiile viitoare ale inteligenței artificiale.

Din perspectiva drepturilor umane, se consolidează exigența evaluărilor de impact asupra drepturilor omului, se impun norme de transparență și de responsabilitate, precum și de apărare împotriva discriminării, în vederea preservării valorilor democratice într-o lume în care inteligența artificială, noile tehnologii și inovațiile afectează întreaga viață personală și socială. Textul oferă posibilitatea de a depune plângere pe lângă autoritățile competente și în plus de a se furniza garanții procedurale, măsuri de protecție și drepturi eficiente persoanelor vizate în cadrul aplicării unui sistem de IA, atunci când acesta are un impact semnificativ asupra exercitării drepturilor fundamentale. Se preconizează realizarea de evaluări a riscurilor și impacturilor referitoare la consecințele reale și potențiale asupra drepturilor omului, democrației și statului de drept. Nu în ultimul rând, tratatul dă posibilitatea autorităților să introducă interdicții sau moratorii în privința anumitor aplicații de sisteme IA (denumite linii roșii). În același timp este de remarcat faptul

²¹ B. Chelini-Pont, V. Zuber, *Géopolitique des droits humains – L'universalisme mis au défi*, Le Cavalier Bleu Editions, Paris, 2024, p. 231.

²² Convenția adoptă o abordare fondată pe gravitatea și probabilitatea unui impact negativ al sistemelor de inteligență artificială asupra drepturilor umane, democrației și statului de drept, ceea ce presupune existența unei metodologii spre a ghida și a ajuta la identificarea contextelor și aplicațiilor în care desfășurarea sistemelor de IA ar putea să prezinte riscuri pentru exercitarea drepturilor umane și funcționarea mecanismelor democratice, precum și pentru a evalua și atenua aceste riscuri. Elaborarea *Human Right, Democracy and Rule of Law Impact Assessment* (HUDERIA) este tot în responsabilitatea Comitetului privind Inteligența Artificială (CAI) și deși nu are caracter juridic obligatoriu și că există și alte metode de evaluare a riscurilor de impact asupra drepturilor umane, HUDERIA constituie o valoare adăugată importantă întrucât combină nu numai aspectele tehnice ale IA și contextul socio-tehnic al dezvoltării și aplicării sale, ci integrează și ansamblul *acquis*-ului juridic al Consiliului Europei și acesta nu numai în termeni de drepturi umane, ci mai ales în cei de democrație și stat de drept.

că adoptarea și consacrarea ca repere/valori fundamentale de referință drepturile omului, statul de drept și democrația, noțiuni, practici și percepții relativ variabile implică un anumit grad de generalități, variabilitate și incertitudini în aplicarea concretă și emergența spre universalitate a regimului juridic pertinent²³.

Cu titlu preliminar, dar nu fără rezonanță în planul încadrării etico-juridice a implicațiilor revoluției inteligenței artificiale, e de remarcat faptul că pentru puterile globale și regionale dilema normativă constă în a opta pentru o reglementare mai strictă, care să caute protejarea drepturilor umane și a libertății utilizărilor ori a favoriza o viziune mai laxă, care să privilegieze în același timp inovarea și interesele geopolitice aferente²⁴. Diferitele cadre de reglementare ale Uniunii Europene privind IA adoptate succesiv în ritm rapid și complementar – Regulamentul (UE) 2022/2065 din 19 octombrie 2022 privind o piață unică pentru serviciile digitale, Regulamentul (UE) 2022/1925 din 14 septembrie 2022 privind piețele contabile și echitabile în sectorul digital și Regulamentul (UE) 2024/1689 din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială – au ca numitor comun protejarea și promovarea drepturilor umane. Dimpotrivă, SUA au optat pentru o aproximare reglementară mai laxă în ce privește dezvoltarea și aplicațiile IA. Se circumscrie acestei viziuni în primul rând Ordinul Executiv privind IA din octombrie 2023, în privința căruia devin clare motivele pentru care nu s-au agreat schimbări reglementare precum cele din UE (pe lângă faptul că răspund tradiției istorice a SUA de neîncredere față de oricare tip de reglementare) privesc trei aspecte, respectiv: a) teama ca o reglementare mai strictă, nu numai să nu descurajeze inovarea, ci și să orienteze investițiile spre alte regiuni; b) dat fiind că principalul motor de dezvoltare al acestei avansate tehnologii e în SUA (e vorba de întreprinderi americane) se caută să se protejeze leadership-ul din rațiuni geopolitice (mai ales să fie împiedicată China să le întreaacă); c) face din aceste platforme aliatele naturale, într-un sistem de distribuție a puterii globale care favorizează SUA și deci orice încercare de a reglementa va trebui să aibă în vedere poziția acestor platforme proprii.

Așadar, regulamentul reprezintă, la fel și Convenția-cadru, un text-cheie pentru cetățenii care sunt plasați în centrul tehnologiilor de IA în dimensiunea lor inovantă, dar și un risc pentru drepturi și libertăți. Atare exigențe vor reclama ca în perioada următoare să se pună în conformitate cu 113 articole, 180 considerente și 13 anexe,

²³ Este, în mod evident, un marker al originii europene (occidentale) a reglementărilor în cauză. Un exemplu în acest sens îl constituie accepțiunea (definiția) conferită noțiunii de „stat de drept”, care face obiectul unei dispute între UE și statele membre, în pofida unei definiții (relativ) clare și consensurile emise de Comisia de la Veneția și chiar consacrată juridic în dreptul derivat al UE (S. Platon, *La protection de l'état de droit par l'Union européenne – modestes essais de clarification et de défense raisonnée*, în „Revue de l'Union européenne”, octobrie-novembre 2024, no. 682, pp. 565-573).

²⁴ M.A. Guerro, *Regular la Inteligencia Artificial: ¿derechos humanos o geopolítico?*, „El Sol de México” 30 de marzo de 2024.

la care se vor adăuga numeroase documente juridice și tehnice pe care Comisia Europeană și alte structuri ale ecosistemului AI Act sunt chemate să le producă. Toate asemenea dezvoltări reglementare și instituționale vor transforma Regulamentul (UE) 1689/2024 într-un veritabil cod european în materie, inedit și director la nivel internațional prin perspectiva reglementării orizontale și obligatorii, forța sa de atracție și statutul său de standard mondial al unei inteligențe artificiale de încredere, care pun în echilibru, proporțional între avântul inovării și imperativul respectării drepturilor omului și exigențele democratice. Și, așa cum s-a remarcat, față de mizele majore pe care le reprezintă inteligența artificială, a reuși să se impună un standard de reglementare reprezintă un veritabil succes, chiar dacă ar fi doar în materia drepturilor fundamentale²⁵. Desigur, în analiza contribuției cadrului juridic unional-european privind IA la promovarea problematicii drepturilor omului trebuie să avem în vedere că dreptul UE nu are ca obiectiv apărarea drepturilor umane în general și a celor ale „omului digital” în special, ci mai degrabă promovarea competitivității întreprinderilor europene, considerând că aceasta depinde, înainte de toate, de încrederea utilizatorilor. Și aceasta cu atât mai mult cu cât de drepturile omului trebuie să beneficieze orice ființă umană, fără o legătură cu un anumit continent și economia sa.

Cele două texte juridice europene prezintă puncte comune, începând cu definiția SIA. De asemenea, ele înlătură din domeniile respective de aplicare a sistemelor de IA folosite de state în domeniul militar și dezvoltate în acest scop. Convenția-cadru precizează că ea trebuie aplicată de statele părți în activitățile „întreprinse de autoritățile publice ori de actorii privați care acționează în contul lor” (art. 3). Aceasta nu exclude totuși aplicarea textului actorilor privați care nu acționează sub controlul statului, întrucât se precizează că statele respective „răspund riscurilor și impacturilor decurgând din activitățile desfășurate în cadrul ciclului de viață al sistemelor de inteligență artificială de către actorii privați”. Convenția-cadru nu urmează abordarea reținută de UE, respectiv cea fondată pe riscuri enunțând obligații generale și insistând în special asupra protecției statului de drept și a integrității proceselor democratice (art. 5), cu precădere în ceea ce privește dreptul la opinie liberă în cadrul electoral. Este dovedit că sistemele de inteligență artificială pot aduce atingere neutralității informației, mai ales pe platformele de rețele sociale. În fine, la fel ca regulamentul UE, tratatul Consiliului Europei acordă o anumită suferanță autorităților statelor în utilizarea IA. Chiar dacă interdicția de a recurge la identificarea biometrică rămâne principiul, Convenția-cadru pare mai permisivă decât Regulamentul (UE) 2024/1689, întrucât permite statelor să nu aplice textul în cadrul activităților desfășurate în scopuri de siguranță națională, cu condiția totuși ca să se respecte dreptul internațional aplicabil în materie (art. 3).

²⁵ S. Merabet, *Des vertus et des vices du règlement sur l'intelligence artificielle*, în „Recueil Dalloz” no. 41, 28 novembre 2024, p. 2017.

Pe scurt, tratatul Consiliului Europei e mai scurt și mai puțin tehnic decât IA Act, dar se alătură acestuia prin enunțarea de obligații și interdicții comune, de exemplu prin luarea în calcul a grupurilor vulnerabile ori interdicția procedeeleor discriminatorii.

7. O posibilă structurare a celei de-a patra categorii (succesive) de drepturi umane: „drepturile omului digital în contextul provocărilor IA”

Atingerea stadiului de generalizare a IA și preluarea de către mașină a tuturor funcțiilor cognitiv-practice de până acum sau ale umanității „naturale” echivalează practic cu apariția și acreditarea, inclusiv în lumea juridică a unei noi entități existențiale, dincolo de „omul situat în contextul utilizării inteligenței artificiale” și care ar putea purta denumirea de „om artificial”, și pretenția de inedit subiect de drept. Desigur, și aceasta din urmă ar cunoaște, ca fenomen socio-uman, mutații esențiale, de natură, vorbindu-se, mai degrabă, de un post juridism. Noțiuni existențiale ale lui *IUS*, „inventat” de romani și perpetuat până în secolul al XXI-lea, de exemplu, precum cele de *persoană* și *bun* s-ar transforma (tehnologic) în cele de *profil* și, respectiv, *informație* și ar presupune reconceptualizări (juridice) corespunzătoare. Până aici situația reală care ar impune una atare efort juridico-imaginativ, ajustările și dezvoltările în planul dreptului drepturilor omului s-ar putea concentra asupra garantării conceperii și utilizării unei IA benefice pentru om și aflată sub permanentul control al acestuia, ceea ce implică rămânerea acesteia la funcția de instrument acțional și la stadiul de bun juridic, comun și special, înscris în patrimoniul universal al umanității. Evoluțiile normative și percepțiile doctrinale prefigurează în acest sens emergența unor noi drepturi și principii juridice, adecvate actualului context de manifestare a problemei IA, precum chestiunea existențială. Ele pot constitui o a patra categorie de drepturi umane apărute și afirmate în contextul tranziției digitale a societății și al confruntării omului cu provocările inteligenței artificiale. Așadar, una care ar putea cuprinde drepturile omului digital în contextul provocărilor IA.

7.1. Dreptul uman la utilizarea benefică a inteligenței artificiale

Cadrul drepturilor umane, în complexitatea și multidimensionalitatea semnificațiilor sale reprezintă un fundament esențial deopotrivă pentru exploatarea și valorificarea benefic uman, a enormului potențial al IA, ca una de încredere și centrată pe om și, respectiv, al prevenirii și atenuării riscurilor considerabile pe care le comportă pentru om și societate. Într-o atare ecuație se desprinde, în mod complementar și interdependent, pe de o parte, dreptul la utilizarea benefic umană a sistemelor de IA și, în același sens, dreptul la protecția omului și a drepturilor sale, față de riscurile și amenințările pe care le angrenează noile tehnologii. În acest

context problematic s-a formulat teza recunoașterii și garantării unui *drept uman la utilizarea IA*, care ar implica o nelimitare a folosirii noilor tehnologii, cu atât mai mult cu cât ar însemna nu numai o lipsă în dezvoltarea economică și tehnologică, ci și o posibilă violare a drepturilor umane, stabilind asemenea cerințe într-o nouă generație de prerogative internaționale, menite să promoveze bunăstarea persoanelor, ajungându-se la poziționarea protejării utilizării inteligenței artificiale ca drept uman, ținând seama de provocările cu care se confruntă în prezent, precum și de schimbările pe care valorificarea sa axiologică și legală le-ar putea presupune în societatea postmodernă²⁶.

Desigur, recunoașterea accesului la binefacerile inteligenței artificiale ca un drept uman generează un set consistent de chestiuni și provocări ce își așteaptă explicitarea și într-o anumită măsură chiar rezolvarea. Aspectul etic al utilizării sale devine prioritar în această privință, sens în care va fi esențial ca, pe lângă conformarea cu cadrul juridic aferent, să se încorporeze reguli etice și standarde tehnologice adecvate. De asemenea, se impune o inteligență artificială circumstanțiată și adaptată, una prin excelență etică, inclusivă și sobră, utilizată în beneficiul societății, economiei și al mediului. În același timp, tendința evoluției spre o IA generalizată și chiar forte necesită prefigurarea, acreditarea și respectarea unui context etico-juridic de coexistență între ființa umană și replicile sale artificiale și manifestările lor. Este vorba de un proces complex, grăbit de dinamica extraordinară a avansurilor tehnologice, care reclamă baze juridico-etice adecvate, pe care să se clădească un edificiu de încredere și instrumente de integrare armonioasă, neinvazivă a progresului tehnico-științific în mediul uman și noile sale ipostaze de dezvoltare.

7.2. Dreptul primordial la existență al omului ca specie între specii

Alături de criza ecologică multidimensională, dar în termeni mai radicali și cu un ritm mult mai rapid, avântul IAG (fie și într-un cadru mai mult sau mai puțin ipotetic!), o suprainteligență artificială pune în discuție însăși existența umană și creează riscul dispariției omenirii ca specie între specii²⁷. Este de domeniul evidenței că între două specii, cea mai inteligentă controlează pe cealaltă(e); dacă vom construi noi roboți încă și mai inteligenți decât un om, aceia vor constitui o nouă specie, pentru că ei pot face copii după sine, în mod autonom, se pot multiplica deci în fel propriu și structura în ecosistemul planetei. Și dacă obiectivele, scopurile sale nu merg în sensul nostru uman va fi dificil de conviețuit, se va naște o concurență și o competiție de supraviețuire cu deznodământ previzibil și perdantul ultim este ușor

²⁶ L.A.M. Aboytes, *El derecho humano al uso de la inteligencia artificial (IA)*, în „Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales y Humanidades” nr. 4(6), 2023, pp. 188-196.

²⁷ „Cursa AGI e una a suicidului... Căutarea unei superinteligențe artificiale e o cursă a suicidului”, Max Tegmark: „La quête d’une superintelligence artificielle est un course au suicide”, entretiens par H. Pons, „Le Point”, 15 noiembrie 2024.

de bănuir. Astfel, această tehnologie ar putea cauza extincția umanului ca specie între specii și cea de-a 6-a extincție de masă a vieții pe planetă, prevăzută până acum pentru o bună parte a speciilor biodiversității se va extinde și asupra omului, prima specie din istoria naturală a Terrei care a devenit o forță geologică în transformarea naturii, dar și singura care și-a creat una de înlocuire, prin eliminarea din ecuație (formula) existențială teriană. Desigur, e greu, aproape imposibil de acceptat ideea că în mod voit, conștient se poate trece la crearea unei noi specii, mai inteligente decât noi sau la oricare alte aplicații ale noilor tehnologii care pot crea dezavantaje disproporționate în aport cu beneficiile scontate, cea ce nu e însă cu totul exclus. De aceea, calea sigură o reprezintă controlul în interes uman a acestora prin intermediul instrumentelor normative existente, cu un pronunțat caracter preventiv și anticipativ sau a altora noi, elaborate și adoptate în acest context.

7.3. Principiu fundamental imperativ. Intangibilitatea drepturilor umane și particularizarea exercitării lor în conceperea, dezvoltarea și utilizarea tehnologiilor de inteligență artificială

În virtutea acestei reguli, având în vedere perspectiva apariției, afirmării și evoluției formelor și aplicațiilor inteligenței artificiale, utilizarea sa implică drept imperativ neafectarea drepturilor umane, care trebuie să fie pe deplin respectate și apărute. Indiferent de circumstanțe și de stadiul de desfășurare a noilor tehnologii nu se pot adopta decizii care să deroge de la aceste drepturi fundamentale, inerente ființei umane (de la care nu se poate deroga în materie de IA) ori care să le limiteze. Toate dispozițiile de drept internațional, unional-european sau național care le-ar limita ori suspenda sunt nule. Așadar, în ansamblul lor, drepturile umane devin drepturi intangibile, nederogabile, componente ale identității juridice a umanității, care implică ideea de indisponibilitate, de imutabilitate, ceea ce transformă normele aferente la nivel de reguli de *jus cogens* în planul dreptului internațional și de identitate constituțională în cel național. Protecția și conservarea ființei umane în integralitatea statutului său ca element natural inteligent și creator și ca subiect de drept originar și unic prin aceasta implică, în contextul manifestării dezvoltărilor inteligenței artificiale, respectarea întocmai și în totalitate a drepturilor și libertăților fundamentale. Pentru acesta se impune, pe de o parte, un fel de *aggiornamento* a drepturilor fundamentale prin prisma exigenței respectării cerințelor lor în materie de IA și adaptării conținutului și semnificațiilor la noile provocări, având în vedere că aceasta modifică comportamentele umane, remodelează societatea și influențează câmpul și substanța multor drepturi fundamentale²⁸, iar, pe de alta, apariția, consacrarea și garantarea unor drepturi noi. În același timp, drepturile omului inhibă anumite folosințe ori favorizează altele, iar dezvoltarea noilor aplicații tehnologice

²⁸ A. Bensamoun, *Vers un droit de l'intelligence artificielle fondamentaliste?*, în: V. Barbé, St. Mauclair (dir.), „Intelligence artificielle & droits fondamentaux”, Editions L'Epitoge, 2022, p. 15.

poate contribui la o mai deplină exercitare a drepturilor umane. Într-o atare perspectivă, tehnologiile, în conceperea și folosirea lor, antreprenorii, actorii și utilizatorii de inteligență artificială trebuie să respecte exigențele statului de drept, drepturile omului și valorile democratice de-a lungul întregului ciclu de viață al sistemelor de noi tehnologii. Aceste drepturi și valori pot fi distribuite între ansambluri interdependente: cele aferente promovării demnității, cele care servesc prezervării societății și cele care permit favorizarea bunăstării²⁹.

Ca o concluzie, provocările generate de apariția, avântul și tendința de generalizare a aplicațiilor inteligenței artificiale marchează profund materia drepturilor umane, ridicând intangibilitatea lor la rangul de regulă imperativă absolută, ca instrument de asigurare a unicității, singularității și inalienabilității ființei umane, ca subiect originar de drept și ca valoare juridică esențială, presupunând o reacție adecvată a corpusului fundamentalist existent, la o asimilare a particularităților și expresie a noilor exigențe normative și de urgență a noi drepturi umane, cele ale erei inteligenței artificiale. În același timp, limitarea exercițiului drepturilor omului prin utilizări ale IA nu se poate face decât în condiții strict reglementate, cu caracter temporar și proporțional.

7.4. Dreptul și responsabilitatea umane de a controla IA. Dintr-o perspectivă normativă și într-o atare măsură dreptul trebuie să răspundă la noi și unele total inedite provocări ce se ridică astfel și să ofere răspunsuri juridice adecvate, uneori chiar avangardiste. Unul dintre acestea, formulate deocamdată la nivel doctrinal, constă în recunoașterea imperativului controlului uman asupra inteligenței artificiale ca un nou drept, și corelativ ca o responsabilitate umană etico-juridică spre a garanta supravegherea umană în alcătuirea și dezvoltarea respectivelor aplicații/sisteme în scopul de a evita afectarea altor drepturi umane existente³⁰ și în jurul căruia să se dezvolte într-un sistem propriu alte drepturi umane asupra IA. Este vorba, așadar, de garantarea pe această cale a protecției drepturilor și intereselor ocrotite juridic în scenariile IA; autonomia și capacitatea de învățare a respectivelor sisteme face iminentă necesitatea de a menține și de a dezvolta un control uman adecvat și eficient, în diferitele procese de creare și de dezvoltare a inteligenței artificiale, cu obiectivul de a evita afectarea drepturilor umane, și în caz de producere a sa, a se putea remedia. Se urmărește mai ales a garanta valori fundamentale deja ocrotite, precum egalitatea, viața privată, libertatea de exprimare, nediscriminarea, procesul echitabil ș.a. Ca urmare, semnificația controlului uman ca drept fundamental se referă la sensul său instrumental, adică se justifică spre a proteja drepturi intrinseci ființei umane, în cadre care nu sunt încă reglementate din punct

²⁹ B. Barraud, *Étique de l'intelligence artificielle*, Editions L'Harmattan, Paris, 2022, p. 136.

³⁰ C.S. Vasquez, J.A. Toro-Valencia, *El derecho al control humano: Una respuesta jurídica a la inteligencia artificial*, în „Revista Chileno de Derecho y Tecnología” nr. 2/2021, pp. 211-228.

de vedere juridic, precum cele ale IA. Într-adevăr, autonomia și capacitatea de învățare a respectivelor sisteme face iminentă necesitatea de a le controla uman, ca un concept teoretic și juridic în construcție, ce impune spre definitivare dezbateri și analize corespunzătoare.

O primă chestiune vizează asigurarea unei concordanțe între ritmul avansurilor tehnologice ale inteligenței artificiale și cel al reacțiilor juridice pertinente. În mod tradițional se considera că e deosebit de important ca dreptul să răspundă necesităților și evoluțiilor sociale și tehnologice, înainte ca ele să producă daune iremediabile și vulnerabilitate a drepturilor umane. Riscul ca progresul tehnico-științific să iasă de sub controlul uman și să afecteze umanitatea devine o preocupare generală, în primul rând din partea specialiștilor domeniului, cei mai conștienți în acest sens³¹ și mai ales în contextul bulversărilor întrevăzute de emergența rapidă și masivă a aplicațiilor IA.

De asemenea, se impune a delimita implicațiile juridice pe care le presupune recunoașterea controlului uman precum un drept, în ceea ce privește definirea titularului său, ce poate cere ca garanții și precum noi și inedite prerogative ale autorităților. În mod corelativ, în virtutea lui se nasc îndatoriri pentru stat și particulari, în scopul de a garanta noul drept în scenariile de inteligență artificială. E vorba, de exemplu, de definirea responsabilităților statale menite să-l garanteze ca atare; nu mai puțin se vizează restructurarea instituțională aferentă delimitării autorităților care să-și asume inspecția, supravegherea și, la nevoie, sancțiunea aferentă participanților la producția și dezvoltarea IA. Un întreg sistem de „răspundere/reparare/asigurare” specifice își așteaptă prefigurarea, consacrarea și aplicarea. Ca o concluzie, recunoașterea controlului uman al inteligenței umane ca nou drept fundamental propusă în acest mod, rămâne o cale mai puțin explorată, dar care se prefigurează ca o ipoteză fezabilă de reacție juridică adecvată la noile evoluții tehnologice revoluționare și care presupune ca prim pas extinderea de către state a protecției drepturilor umane în scenariile IA, sens în care controlul uman reprezintă un instrument important.

În definitiv, perspectiva pentru om de a păstra controlul asupra IA rezidă, în special, din punct de vedere tehnic în capacitatea sa de a arbitra între diferitele IAG, prin validarea conformității a cinci axe privind originea datelor, modalităților de tratament, condițiile folosirii, finalitățile și superiorizarea sa³².

Un aspect concret și deosebit de actual și relevant al acestei probleme îl reprezintă implicațiile noilor tehnologii emergente în privința armelor letale autonome, respectiv locul umanului în folosirea forței în relațiile internaționale. Progresele

³¹ „Dans les mêmes circonstances, je referas la même chose. Mais je suis inquiet que la conséquence majeure de tout ça puisse être que les modèles deviennent plus intelligents que nous et prennent la contrôle” declara, la 8 octombrie 2024, cu ocazia anunțului decernării Premiului Nobel pentru fizică 2024, unul dintre laureați, Geoffrey Hinton. „Le Figaro”, 8 octombrie 2024.

³² Th. Cassuto, *L’homme arbitre de l’intelligence artificielle*, „Daloz Actualité”, 24 mai 2024.

tehnologice stimulează dezvoltarea de sisteme de arme autonome fără control uman semnificativ (meaningful human control), delegând deciziile de viață și de moarte („dreptul inherent la viață”) mașinilor, care determină unde, când ori contra ce adversari vor fi utilizate, mai degrabă decât un operator uman. O cursă a armamentelor dotate cu IA trebuie împiedicată, alături de consacrarea interdicției de producere, de proliferare și de utilizare a armelor autonome ofensive ce acționează fără control uman semnificativ.

Înscirarea pe ordinea de zi a Adunării Generale a ONU a acestei problematice, recunoașterea urgenței abordării și rezolvării sale și emergența în diferite instanțe internaționale a ideii elaborării și adoptării unui tratat internațional privind interzicerea proliferării și utilizării armelor letale autonome și reglementarea aspectelor pendinte de dreptul internațional umanitar³³. Din această perspectivă, recunoașterea și garantarea controlului uman asupra folosirii forței în general și cel vizând dezvoltarea armelor autonome în special reprezintă un aspect important al dreptului esențial de control uman al IA³⁴. Păstrarea controlului uman și exercitarea sa prin intermediul dreptului reprezintă o preocupare centrală și un element esențial în materia regulilor războiului și a mijloacelor juridice de garantare a păcii³⁵. Dezvoltările pertinente și necesare la nivelul dreptului internațional pe calea încheierii de noi acorduri internaționale angajante ar trebui să stipuleze și din perspectiva imperativului controlului uman, în acest sens, de exemplu, că sistemele de IA nu vor înlocui niciodată umanii în deciziile letale finale și că ofițerii umani își vor conserva libertatea deplină și responsabilitatea morală și legală în privința oricărei recomandări de țintire (ciblaș) făcută de tehnologiile de inteligență artificială.

7.5. Dreptul la securitate față de riscurile tehnologiilor de IA

Ca expresie a acestui drept existențial inalienabil și în cele din urmă indispensabil conservării identității ca specie între specii decurge și dreptul la securitate față

³³ Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 78/241 din 22 decembrie 2023 *Sisteme de arme letale*; Rezoluția 51/22 din 7 octombrie 2022 a Consiliului pentru Drepturile Omului al ONU privind incidentele noilor tehnologii emergente în domeniul militar.

³⁴ N. Bontridder, *Les armes létales autonomes et le droit international humanitaire: le nécessaire contrôle humain sur l'usage de la force*, în „Time to reshape the digital society: 40th anniversary of the CRIDS”, Collection du CRIDS, no. 52, Editions Larcier, Bruxelles, 2021, pp. 407-440.

³⁵ Așa cum s-a remarcat, ne aflăm practic la un punct major de inflexiune în domeniul conflictelor militare, la limita de a se trece de la un război dus de umani asistați de IA, la unul dus de IA asistată de oameni! O atare schimbare, când inteligența artificială ar lua decizia finală în derularea loviturilor letale fără intervenția umană, ar marca o „nouă eră sumbră pentru specia noastră”. Retragera umanilor din procesul decizional ar putea conduce la niveluri de eficacitate incredibilă în materie de crime de război, eliminându-se posibilitatea ca ofițerii subalterni să pună în discuție ordinele pentru a opri masacrele civililor neînarmați ori a combatanților care au capitulat conform dreptului internațional (Alex Stamos, *L'évolution de l'intelligence artificielle en matière de guerre risque de marquer une nouvelle ère sombre pour notre espèce*, „Le Monde”, 11 novembre 2024).

de riscurile generate de noile tehnologii, și cu precădere cele așteptate de la IAG. Radicalitatea problemei impune schimbarea paradigmei securitatea prin reglementare (normare) anticipată, într-o abordare preventiv-precauțională a soluționării sale. Dacă până acum, în principiu, normele de securitate erau stabilite și adoptate juridic învățând din experiențele anterioare și (eventual) erorile comise, în situația tehnologiilor de superinteligentă artificială, în special, această perspectivă devine inoperabilă, având în vedere consecințele imprevizibile, distructibile și ireparabile pe care le poate genera. Se impune, în acest context, trecerea de la o atitudine reactivă la una anticipativă, securitară, proactivă. Iar acest rol de a garanta securitatea existenței speciei și integrității civilizației sale nu poate fi asigurat decât de o normă prestabilită, fie ea etică sau mai ales juridică, dar riguros respectată. Dacă se instituie și se respectă norme de securitate adecvate și eficiente care obligă operatorii domeniului să demonstreze că concep, construiesc și utilizează instrumente (sisteme) față de care păstrează controlul responsabil și eficace. De aici decurge, în cele din urmă și în primul rând ca un imperativ securitar, nevoia de reglementare, având în centrul său adevărul că nu este în interesul nimănui, individual și colectiv de a inventa și produce o nouă specie, mai inteligentă, care să o înlocuiască pe cea umană, cel puțin în virtutea instinctului de supraviețuire și de respingere a celui de autodistrugere. Și în același registru securitar se înscrie și abordarea promovată de cadrul normativ în curs de construire și abordare.

Regulamentul (UE) 2024/1689 din 13 iunie 2024 oferă perspectivele unui standard mondial al IA de încredere, ca prim text juridic de natură orizontală ce stabilește exigențele reglementare obligatorii pentru principalii operatori (inclusiv pentru autoritățile publice) ai lanțului de valoare globală a sistemelor de IA cele mai de risc puse pe piață ori utilizate în Uniune³⁶. Ca act de reglementare el poartă dimensiunile specifice dreptului IA: pe de o parte, se înscrie în mod natural în „ecosistemul dinamicii mondiale a tehnologiilor de inteligență artificială”, iar, pe de alta, și tot în același fel „își impune marca normativă” sprijinindu-se și exprimând în acest domeniu politica europeană de securitate a produselor și metodologia noului cadru legislativ („New Legislative Framework” – NLF) fondată pe abordarea riscurilor. În acest sens se instituie o veritabilă „schemă de conformitate *ex ante* alimentată de norme tehnice și un cadru *ex post* de supraveghere a pieței, de-a lungul întregului ciclu de viață a sistemelor de IA”. În același timp, așa cum s-a remarcat, în centrul reglementării se află conceptul de risc, care se „emancipează parțial în

³⁶ Regulamentul (UE) 2024/1689 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iunie 2024 de stabilire a unor norme armonizate privind inteligența artificială, și de modificare a Regulamentelor (CE) nr. 300/2008, (UE) nr. 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 și (UE) 2019/2144 și a Directivelor 2014/90/UE, 2016/797 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind inteligența artificială), JO L, 2024/1689, 12.07.2024; pentru o prezentare analitică, a se vedea: M. Ho-Dac, *Premier décryptage du règlement européen sur l'intelligence artificielle (AI Act): vers un stand mondial de l'IA de confiance?* În „Recueil Dalloz” no. 34, 3 octobrie 2024, pp. 1678-1685; C. Crichton, *Projet de règlement sur IA (II): une approche fondée sur les risques*, Dalloz Actualité, 4 mai 2024.

litera sa” de *acquis*-ul NLF și care include, alături de riscurile pentru „sănătate și securitate”, pe cele vizând „drepturile fundamentale”, „valorile Uniunii”, precum și respectul democrației și al statului de drept, ceea ce reflectă o „înclinare legislativă umanistă”, care prezintă semnificații importante din unghiul problematicei promovării unei noi categorii de drepturi ale omului, cea de-a patra, centrată pe ocrotirea omului ca specia și individ față de perspectivele apariției unui „alter ego” artificial, autonom și cu scopuri proprii, care pot deveni contrarii și distructive pentru o condiție umană autentică, tradițională³⁷. Din întreaga concepție a actului normativ fondator se degajă perspectiva condiției umane și a drepturilor omului, acesta fiind plasat în centul tehnologiilor de inteligență artificială în dimensiunea lor inovantă, dar și de risc pentru drepturile și libertățile fundamentale.

Cadrul juridic european uniform cu vocație universală de dezvoltare, introducerea pe piață, punerea în funcțiune și utilizarea de sisteme de inteligență artificială este construit pe și degajă exigențele unui drept esențial la securitate umană față de riscurile aferente inteligenței umane, deși neenunțat expres și consacrat ca atare. Obiectivele declarate sunt clare și evidente în acest sens, constând în:

- a veghea ca sistemele de IA introduse pe piață să fie *sigure* și să respecte legislația în vigoare în materie de drepturi fundamentale, valorile UE, statul de drept și durabilitatea de mediu;

- a garanta *securitatea juridică* în scopul de a facilita investițiile și inovația în domeniu;

- întărirea guvernanței și aplicarea efectivă a legislației existente în materie de *exigențe de securitate aplicabile sistemelor de inteligență artificială și de drepturi fundamentale*;

- facilitatea dezvoltării unei piețe unice pentru aplicațiile IA *legale și sigure* și a împiedica fragmentarea pieței. Pentru aceasta, Regulamentul IA cadru a stabilit interdicția anumitor practici, exigențe specifice aplicabile sistemelor de IA de înalt risc, reguli armonizate în materie de transparență aplicabile sistemelor de IA destinate să interacționeze cu persoane umane, celor de recunoaștere a emoțiilor și de categorizare biometrică și sistemelor de IA generativă utilizate pentru a genera ori manipula imagini ori conținuturi audio sau video. Nu în ultimul rând, întreaga abordare astfel reglementată și promovată trebuie să țină seama de rezultatele benefice asupra protecției sociale și de mediu pe care le poate aduce inteligența artificială, precum și de nivelurile de risc ori de consecințele negative pe care le poate avea această tehnologie.

Coerența e asigurată cu Carta drepturilor fundamentale a Uniunii și dreptul derivat al UE în domeniul protecției datelor, a consumatorilor, nediscriminării și egalității de gen. Se completează dreptul existent în materie de nediscriminare stipulându-se exigențe ce vizează reducerea la minimum a riscului de discriminare

³⁷ T. Christakis, T. Karathanasis, *Tools for navigating the EU AI Act: (2) Visualization pyramid*, 7 mars 2024, online.

algoritmă, însoțite de obligații vizând gestiunea riscurilor, determinarea și controlul uman de-a lungul întregului ciclu de viață al sistemelor de IA. Caracteristica esențială a statutului juridic astfel conferit IA este aceea ca ea să fie „de încredere și centrate pe om”, asigurând „un nivel ridicat de protecție a sănătății, a siguranței, a drepturilor fundamentale consacrate în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, inclusiv a democrației, a statului de drept și a mediului, de a proteja împotriva efectelor dăunătoare ale sistemelor de IA” (considerentul 1).

7.6. *Dreptul și îndatorirea de a utiliza IA spre binele comun.* În doctrina mexicană de profil s-a afirmat și argumentat nevoia consacării unui drept uman la folosirea inteligenței artificiale³⁸, și aceasta în aceeași cheie a respectării drepturilor umane întrucât limitarea ei ar însemna nu numai o mare pierdere în privința dezvoltării economice și tehnologice, ci și o posibilă încălcare a îndrituirilor fundamentale. Stabilind o atare utilizare printr-o nouă generație de reglementări internaționale, care să o garanteze, protejeze și să promoveze pe această cale bunăstarea persoanelor și acționând spre poziționarea ei precum un drept uman și exprimarea provocărilor pe care le implică, se întrevide o altă inedită dezvoltare în materie. Folosirea aplicațiilor inteligenței artificiale cu caracter constant, ușor accesibilă și gratuită, chiar cotidiană de cât mai multe persoane, degajă ideea recunoașterii IA ca și un drept uman, iar acest lucru ar putea presupune ca fiecare individ să se bucure de un acces just la tehnologiile respective. Aceasta ar favoriza și îmbunătățirea semnificațiilor și a exercitării celorlalte drepturi umane, cum ar fi cele economice, sociale și culturale, depășirea îngrădirilor accesului la informație, ameliorarea asistenței sanitare și să se faciliteze accesul la educație. Spre a se putea reuși în această privință e fundamental să se elimine îngrădirile digitale, asigurându-se accesul la tehnologii și garantându-se că toate sectoarele sociale, mai ales cele mai defavorizate să nu rămână în urmă în cursa pentru utilizarea IA, în beneficiul fiecărei persoane și a binelui comun.

8. Un posibil pact al drepturilor „omului digital” în contextul provocărilor inteligenței artificiale

Un instrument util de guvernare benefică a unei atare situații complexe, evident tranzitorii, dar cu perspective tot mai ferme, l-ar putea constitui un al patrulea pact în materie, cel al drepturilor omului digital în contextul provocărilor inteligenței artificiale. El s-ar adăuga celor două existente și în vigoare – cel al drepturilor civile și politice și, respectiv, cel al drepturilor economice, sociale și culturale din 1966 și celui preconizat, al drepturilor umane de mediu și ar implica o particularizare a acestora la condițiile și mizele celei de-a patra revoluții științifico-tehnice. În această

³⁸ L.A.M. Aboytes, *El derecho humano al uso de la inteligencia artificial (IA)*, în „Revista latinoamericana de ciencias sociales y humanidades”, nr. 6/2023, p. 188 și urm.

perspectivă el ar putea avea în vedere două funcții, cu o structurare corespunzătoare: pe de o parte, *codificarea* dezvoltărilor reglementărilor și inventarierea dimensiunilor drepturilor fundamentale afirmate în context digital și al inteligenței artificiale, impusă de impactul deja afirmat al noilor tehnologii, iar, pe de alta, surprinderea și exprimarea evoluțiilor specifice, într-un cadru de principii etico-juridice evolutive sub forma unor noi îndrituiri și exigențe fundamentale de genul celor enunțate anterior, care să asigure și să garanteze o IA etică, centrată pe om, aflată permanent sub control uman și utilizată exclusiv spre finalități benefice sociale și în scop exclusiv pașnice. O atare abordare ar fi impusă mai ales de imperativul evitării unui decalaj prea accentuat între ritmul extraordinar al avansurilor științifico-tehnologice și evoluția reglementărilor juridice. Tot în acest sens s-ar impune și o reformare și adecvare a conceptelor și mecanismelor juridico-instituționale aferente domeniului, în sensul imprimării unui dinamism și a unei eficiențe corespunzătoare ineditului ecosistem tehnologic pe cale a se instaura și favorizării inovării tehnice.

9. Concluzii

La nivelul actual de dezvoltare al reglementării juridice în materie și al abordării problematicei juridice aferente se constată absența analizei și practicii coerente ale drepturilor omului în elaborarea și transferul noilor tehnologii. Desigur, documentele internaționale în vigoare privind drepturile omului nu cuprind prevederi directe, exprese ori specifice referitoare la IA, dar textele unor articole pot fi interpretate, iar semnificațiile lor raportate la anumite cadre de implicare a acesteia. Este cazul, de pildă, al dispozițiilor referitoare la dreptul la viață privată (precum cele aferente art. 17 din Pactul internațional din 1966 cu privire la drepturile civile și politice, art. 8 din Convenția europeană a drepturilor omului sau cele pendinte art. 11 din Convenția americană privind drepturile umane din 1981) și în virtutea cărora se poate considera că aplicațiile IA includ culegerea de date personale și supravegherea. Totuși, pentru a stabili cadrul juridic care sprijină apărarea utilizării inteligenței artificiale ca drept uman se pot invoca și alte texte internaționale în domeniu, precum art. 15 (1) lit. b) din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 1966 relativ la „dreptul fiecăruia... de a beneficia de progresul științific și de aplicațiile sale”, sau articolul 14 – dreptul la beneficiile culturii, din Protocolul adițional la Convenția americană privind drepturile umane în materia drepturilor economice, sociale și culturale (San Salvador, 1988) și care stipulează că „Statele părți... recunosc dreptul tuturor persoanelor de a se bucura de progresul științific și tehnologic”, ceea ce presupune, într-o interpretare actualizată, și folosirea tehnologiilor de IA. Pe măsură ce aceasta avansează e necesar să se analizeze amploarea și profunzimea implicațiilor sale ca drept fundamental întrucât cadrele juridico-politice internaționale existente, începând cu fundamentul proclamat prin Declarația universală a drepturilor omului din 1948, ne oferă o bază solidă spre

a aborda problemele generate de folosirea noilor tehnologii și aspectele vizând legăturile sale cu protecția drepturilor omului. Cu atare repere juridice se poate garanta, cel puțin pentru început, ca cercetările vizând și utilizarea IA să se desfășoare cu exigențele respectării demnității umane, protecției vieții private, asigurării egalității, recunoscându-se un drept al IA pentru ca alături de folosirea sa, acesta promovează și protejează alte drepturi fundamentale. Spre exemplu, deși Declarația universală din 1948 nu se referă la IA, există totuși în conținutul său elemente ce oferă o bază pentru a recunoaște drepturile care au legătură cu inteligența artificială precum prevederile art. 3 care stabilesc că „Orice ființă umană are dreptul la viață, la libertatea și la securitatea persoanei” ori prevederile art. 9 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice relative la libertatea și securitatea persoanei ceea ce ar putea include, într-o interpretare teleologică, protecția împotriva folosințelor dăunătoare ale IA. Recunoașterea acesteia din urmă ca un drept poate ajuta la promovarea egalității și îmbunătățirii vieții persoanelor sub diferite aspecte relevante pentru o seamă de drepturi umane clasice.

Fără îndoială, nu poate exista un drept al inteligenței artificiale în afara cunoașterii și garantării intangibilității și a particularităților manifestărilor în privința conceperii și utilizării noilor tehnologii a drepturilor umane, exigențelor statului de drept și valorilor unei societăți democratice. Dimpotrivă, el își începe cristalizarea, își continuă afirmarea și își definește finalitățile tocmai pornind de la imperativul intervenției dreptului spre a asigura controlul și consacra responsabilități umane asupra desfășurării aplicațiilor de IA, de-a lungul întregului ciclu de existență al sistemelor aferente. Impactul asupra drepturilor umane și a dreptului lor presupune și generează o „fundamentalizare” a reglementărilor juridice pendinte domeniului exprimată deopotrivă prin particularizarea semnificațiilor normelor și principiilor existente la provocările inedite apărute în acest context și apariția și afirmarea de reguli, concepte și instituții noi sau inovatoare. Într-o abordare profund umanistă, principiul fundamental în soluționarea problematicii pe care o generează provocările IA în planul drepturilor omului ar trebui să exprime imperativul că IA are potențialul de a profita umanității și acesta s-ar impune să fie unicul obiectiv al dezvoltării aplicațiilor ei.

De remarcat, în acest context de preocupări, apariția în România a primei jurisprudențe relevante în materie, reprezentată de Hotărârea Curții Constituționale nr. 32 din 6 decembrie 2024 privind anularea procesului electoral cu privire la alegerea Președintelui României din anul 2024³⁹, în privința impactului noilor tehnologii asupra drepturilor electorale. Înscrierea în „blocul de constituționalitate” a protejării față de efectele negative ale utilizării netransparente a tehnologiilor digitale și a inteligenței artificiale „atât a drepturilor electorale ale cetățenilor (dreptul la vot și dreptul de a fi ales), cât și fundamentele ordinii constituționale, premise esențiale pentru menținerea caracterului democratic și de stat de drept al României”

³⁹ Publicată în Monitorul Oficial nr. 1231 din 6 decembrie 2024.

(în special pct. 14 și 21), se circumscriu viziunii promovate de Convenția-cadru a Consiliului Europei privind inteligența artificială și drepturile omului, democrație și statul de drept din 17 mai 2024 și documentele pertinente ale UE.

Ca principiu, drepturile umane fundamentale nu trebuie să fie afectate de rezultatele inovării tehnologice, sau dacă se întâmplă, să fie într-o cât mai mică măsură, și aceasta nu în substanța ci, eventual în exercițiul lor, temporar și proporțional, oricât de seducătoare vor fi acestea, întrucât primele sunt și rămân dimensiuni inconfundabile și ireductibile ale ființei umane și repere de desfășurare ale progresului economico-social și tehnologic. În același timp, sistemul lor se completează în mod articulat și independent în semnificații cu valorile umane ce trebuie să ghideze dezvoltarea noilor tehnologii digitale și de inteligență artificială, respectiv: incluziunea, respectul, umanismul, dezvoltarea individuală, transparența, colaborarea, accesibilitatea, durabilitatea și armonia.

O IA benefică umanului (care se impune să constituie obiectivul progreselor promițătoare ale noilor tehnologii) nu poate merge împotriva drepturilor fundamentale precum dreptul la viață, la egalitate ori la libertate care fac parte din coloana vertebrală a unei IA responsabile și singura admisibilă. În același timp, niciun drept nu este absolut și uneori trebuie să intervină arbitraje între diferitele drepturi în cadrul societății, cât și între interesele individuale și colective.

Asigurarea faptului că sistemele de IA dezvoltate respectă drepturile umane presupune elaborarea și utilizarea unor instrumente adecvate realizării unui atare obiectiv. Unul dintre ele îl constituie evaluarea impactului acestora asupra drepturilor omului, care să definească parametrii necesari pentru a anticipa și a previziona impacturile respective ale proiectelor de inteligență artificială asupra drepturilor, după caracteristici proprii (tipul de IA, datele utilizate, gradul de aplicabilitate ș.a.) și domeniul de aplicare (sănătate, educație, imigrare etc.). Odată aceste efecte identificate se impun elaborarea și aplicarea de strategii menite să reducă riscurile detectate până la un grad considerat ca acceptabil și aceasta înainte de implementarea sistemului de IA. În același timp, ineditul situațiilor create impune, la rândul-i, rezolvări inovante. Așa, de pildă, în fața manipulărilor, în special politice, efectuate grație aplicațiilor de inteligență artificială generativă de texte ori imagini, modurile de protecție și de reglementare sunt încă dificil de definit. E vorba cu precădere de a ști dacă aceasta trece numai prin negocieri umane ori poate fi integrată în însăși IA. Așadar, o inteligență artificială etică prin construcția sa care, în afara dificultăților tehnice pe care le implică în realizare presupune obținerea unui consens internațional asupra unui sistem de valori apropiate și a reconcilia cu aceasta natura profundă a învățării mașinii, al cărei scop e a face predicții reflectând starea obiectivă (și uneori regretabilă) a datelor și în mod inevitabil a prejudecăților lor⁴⁰.

⁴⁰ J. Ponce, I. Ryl, *Peut-on rêver d'IA intrinsèquement éthiques ?*, „Le Monde”, 11.12.2024.

Aceste evoluții conceptuale și reglementare converg spre constituirea unei noi categorii, generații de drepturi ale omului, cea a „drepturilor-sistem”, succesivă drepturilor-libertăți, drepturilor patrimoniale și drepturilor sociale și din ultima perioadă celor de mediu „menită să organizeze dimensiunea sub-adiacentă a universului nostru digital”⁴¹. O atare provocare teoretică de conceptualizare și de necesitate practică de promovare a „noilor drepturi” s-a impus în contextul perspectivelor de evoluție a aplicațiilor de inteligență artificială anunțate post-stadiului IA generativă (2022). Dacă anterior acestui moment se aprecia că, departe de a incita la inventarea de noi drepturi, revoluția tehnologică invită mai degrabă la o mai bună devoalare a ceea ce formează „subsolul”, fundamentul valorilor universale ale drepturilor omului⁴², revoluția ChatGPT și perspectivele IAG pentru un viitor apropiat recalculează datele problemei. Prin „inteligența artificială generalizată” teza fondatoare a însuși conceptului de drepturi umane a întemeierii acestora pe ideea unei naturi umane universale e pusă în discuție, ceea ce impune și regândiri și reasezări corespunzătoare. Ritmul extraordinar de evoluție accelerată a noilor tehnologii impune o cadență adecvată a dezvoltărilor juridice, iar o atare nouă categorie de drepturi (umane?) devine ilustrativă. Identificarea, analiza și precizarea acestor principii și drepturi permit reglarea și încadrarea juridică a activităților IA, iar aceasta poate fi mobilizată spre a promova și consolida drepturile umane și favoriza respectarea deplină și aplicarea lor efectivă. Așa, de exemplu, instrumentele informatice pot detecta deciziile (umane ori automatizate) părtinitoare ori supraveghea și detecta apariția de discriminări. În privința statului de drept și cea a democrației, aplicațiile de IA pot să contribuie la îndiguirea difuzării informațiilor false ori la îmbunătățirea eficienței procedurilor administrative, ajutând autoritățile publice spre a răspunde mai bine la nevoile de guvernanță și la exigențele respectării drepturilor umane.

Impunerea problematicei impactului noilor tehnologii asupra drepturilor fundamentale a generat și preocupări privind adaptarea constituțiilor, a dispozițiilor lor pertinente în acest sens. Ca o primă soluție s-a invocat astfel mai întâi „principiul constituționalismului viu”, care presupune o interpretare dinamică a legii fundamentale și o adaptare a prevederilor sale de-a lungul timpului spre a trata problemele neprevăzute. Dezvoltările creatoare ale jurisprudenței pertinente au generat din ce în ce mai multe slabe concluzii relevante, dar în aceeași logică a nevoii de răspuns adecvat la marile provocări ale noilor realități, a radicalității și rapidității

⁴¹ „Aceste principii, prin demersul universal pe care îl întreprind, ar putea să se înscrie într-o nouă generație de principii și drepturi ale omului în era digitală”. CNIL, „Comment permettre à l’homme de garder la main? Les enjeux éthiques des algorithmes et de l’intelligence artificielle”, synthèse du débat public animé par la CNIL dans le cadre de la mission de réflexion éthique confié par la loi pour un République numérique, dec., 2017, p. 61.

⁴² E. Dubout, *Les nouvelles frontières de l’égalité et le concept de nature humaine*, în O. de Frouville, J. Tavernier (dir.), „La déclaration universelle des droits de l’homme 70 ans après: les fondements des droits de l’homme au défi des nouvelles technologies”, *lucr. cit.*, p. 134.

transformărilor implicate de cea de-a 4-a revoluție științifico-tehnică au apărut și reflecțiile vizând revizuirii corespunzătoare ale textelor constituționale. Așa se face că propuneri oficiale de revizuire a legilor fundamentale să cuprindă și aspecte ținând de reflectarea avansurilor noilor tehnologii; de exemplu, inițiativa spaniolă de acest gen din 29 decembrie 2020 se referea și la configurarea unui drept autonom la protecția datelor cu caracter personal, incluzând și așa-zisul „drept la uitare”. Propunerea de *lege constituțională relativă la Carta inteligenței artificiale și a algoritmilor* (nr. 3084, depusă la 15 ianuarie 2020 la Adunarea Națională) a unui deputat francez mergea și mai departe și preconiza înscrierea în preambulul Constituției Franței din 1958 a unei referiri la textul și edictarea unei Carte a IA. Ca o reacție tehnică la asemenea perspective, asistăm la elaborarea și experimentarea de proiecte și de considerații ce presupun încorporarea unei contribuții democratice în dezvoltarea IA, ca etapă semnificativă pentru alinierea modelelor de limbaj avansate cu valorile umane. Este cazul „inteligenței artificiale colective”, considerată o metodologie inovatoare dezvoltată spre a garanta că sistemele de IA funcționează în acord cu principiile normative explicite, în mod similar unei constituții riguroase a comportamentului unui popor. Definirea unui ansamblu de valori și de principii menite să garanteze că acțiunile IA sunt conforme normelor și așteptărilor sociale și promovarea lor asigură crearea unui nou model de limbaj al unei etici umaniste în domeniu.

În același context al reacțiilor tehnico-etice se înscrie și redactarea așa-zisei „constituții a robotului”, aferentă sistemului de colectare a datelor de antrenament, ce permite o mai bună formare a acestor mașini pentru lumea reală și prezentată ca „un ansamblu de parametri axați pe securitatea de respectat în timpul selecției sarcinilor unui robot”. Pornind de la cele trei legi ale roboticii enunțate de I. Asimov (dintre care prima stipulează că „un robot nu poate aduce atingere unei ființe umane și nici să rămână pasiv, lăsând ca o ființă umană să se expună unui pericol”), se elaborează și aplică reguli de securitate care cer, printre altele, ca nicio mașină să nu efectueze sarcini care implică oameni, animale, obiecte de tranșat ori aparate electrice și instituirea unor mecanisme de siguranță (de genul celor menite să o oprească automat atunci când forța exercitată asupra articulațiilor sale depășește un anumit prag).

Pe lângă asemenea „provocări constituționale”, se multiplică și inițiativele legislative în materie, în statele membre ale UE și în contextul amenajării implementării regulamentului (UE) 2024/1689 privind IA. Acest efort de adaptare a dreptului existent la exigențele noilor tehnologii convergente și preocupările referitoare la adoptarea de noi reglementări menite să guverneze utilizarea acestora și de îndiguire a eventualelor lor efecte negative asupra drepturilor fundamentale, prefigurează constituirea unui veritabil „drept al drepturilor omului în context digital și al inteligenței artificiale”.